

OSMANLI'NIN KUZUY VE DOĞU POLİTİKASI ve RUSYA'NIN “SICAK DENİZLERE İNME POLİTİKASI” KAPSAMINDA ŞEKİLLENEN DOĞU SINIRLARI

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİİBFD
Cilt. 9, Sayı 17, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 26.02.2018

Yayına Kabul Tarihi: 14.03.2018

Haydar EFE
Doç.Dr, Erzincan
Üniversitesi Siyaset Bilimi
ve Kamu Yönetimi
Bölümü,
efehaydar@gmail.com,
orcid id: 0000-0002-3307-118

Murat KIZIL
Öğr. Gör. Kafkas
Üniversitesi, Kağızman
Meslek Yüksek Okulu,
muratkizil35@gmail.com ,
orcid id: 0000-0003-3362-1797

ÖZ Rusya'yla yapılan savaşlar ve mücadeleler Osmanlı tarihinin önemli bir bölümünü oluşturur. Bu çalışmanın konusu, Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası ve Osmanlı Devleti'nin kuzey politikası bağlamında Osmanlı Devleti'nin Rusya'yla mücadeleleri sonucunda Rusya'nın zaman içinde güneye ilerlemesiyle oluşan doğu sınırlarıdır.

Çalışmada Rusya'nın sınırlarını 15. yüzyıldan Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönem içinde Osmanlı-Rus ilişkilerinde hangi mücadeleler sonrasında güneye doğru genişlettiği açıklanmıştır. Bu kapsamda, bu iki gücün politikaları, savaşları ve aralarındaki anlaşmalar ve bu anlaşmaların sonuçları analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rusya, Doğu Sınırları,

JEL Kodu: F 50 F 51, F 53

Alanı: Uluslararası İlişkiler

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauibfd.2018.013

Atıfta bulunmak için: Efe, H. & Kızıl, M. (2018). Osmanlı'nın kuzey ve doğu politikası ve Rusya'nın “sıcak denizlere inme politikası” kapsamında şekillenen doğu sınırları, *KAÜİİBFD* 9(17), 297-334.

**THE ESTABLISHMENT OF TURKEY'S
EASTERN BORDERS IN THE CONTEXT
OF NORTHERN AND EASTERN
POLITICS OF OTTOMAN AND
RUSSIAN'S POLICY OF REACHING
THE WARM SEAS**

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 17, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 26.02.2018

Accepted Date: 14.03.2018

Haydar EFE. Assoc.
Prof. Dr, Erzincan
University, Department
of Political Science and
Public Administration
efehaydar@gmail.com

Murat KIZIL
Lecturer, Kağızman
Vocational School of
Higher Education,
muratkizil35@gmail.com

ABSTRACT | Wars and struggles with Russia constitute an important part of Ottoman history. The subject of this study is the formation of the eastern borders of Ottoman Empire, which was formed by the advance of Russia to the south as a result of the struggles of the Ottoman State with Russia in the context of Russia's access to the warm seas and the Ottoman state's northern politics

In this study, it was explained how the Russian borders enlarged to the southward from the period of 15th century to the First World War and which struggles in Russian-Ottoman relations extended the Russian borders. In this context, policies of these two powers, wars and the treaties between them that signed and the consequences of these treaties were analyzed.

Keywords: *Ottoman State, Russia, Eastern Borders,*

Jel codes: F 50 F 51, F 53

Scope: *International Relations*

Type: *Research*

Cite this paper: Efe, H. & Kızıl, M. (2018). The establishment of Turkey's eastern borders in the context of northern and eastern politics of ottoman and Russian's policy of reaching the warm seas, *KAÜİİBFD* 9(17), 297-334.

1. GİRİŞ

Rusya, Osmanlı Devleti'nin kuzeyinde belirlediği tarihten itibaren Osmanlı Devleti için bir sorun olmuş ve Osmanlı Devleti'nin zayıflayıp yıkılmasında en temel aktörlerden biri olmuştur. Rus orduları, Osmanlı tarihinin son üç yüz yılında Osmanlı'yla girdiği savaşların büyük çoğunluğunu kazanmış, örneğin, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda İstanbul surlarına kadar gelmiştir. Rusya, Osmanlı'ya karşı ittifakların en sağlam halkalarından biri olmuş, Osmanlı Devleti, Rusya karşısında ancak, Avrupa güç dengesinin bozulmasını ve boğazların Rusya gibi büyük bir devletin eline geçmesini istemeyen İngiltere gibi Avrupa'daki büyük devletlerle yürüttüğü diplomasi sayesinde ayakta kalabilmiştir. Ancak, Osmanlı Devleti, yüzyıllar içinde Rusya'nın önce Karadeniz'e sonra Kafkasya'ya ilerlemesine engel olmamıştır. Osmanlı aleyhine Rus ilerleyişi, ancak 17 Ekim Devrimi'yle Çarlık Rusya'nın yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin Kars ve Ardahan gibi Rus işgalinde olan bölgelerin kendi isteğiyle çekilmesi ve Atatürk önderliğindeki ulusal kurtuluş hareketine destek vermesiyle oluşan dostça ilişkilerle durdurulmuştur.

Çalışmada Osmanlı-Rus ilişkileri iki dönemde incelenmiştir. Rusya ve Osmanlı Devleti'nin siyasi ilişki kurmaya başladığı 1492 yılından başlayarak 17. yüzyılın ortalarına kadarki dönemde Rusya, kendini yeterince güçlü hissetmediğinden Osmanlı Devleti'nden çekinmiş ve ikili ilişkilerinde temkinli davranmıştır. 17. yüzyılın ortalarından başlayarak, Osmanlı Devleti'nin duraklamaya ve ardından gerilemeye başlamasıyla beraber Rusya'nın güneye doğru adım adım ilerlemesi Rus-Türk sınırının son şeklini aldığı Moskova Antlaşması'na kadar olan gelişmelerin incelendiği ikinci dönemde ise adım adım Rus ilerleyişi incelenmiştir. Bu dönemde yapılan savaşlar ve bu savaşlar sonucunda imzalanan antlaşmalar incelenmiş ve bu antlaşmalar sonucunda sınırlarda ortaya çıkan değişiklikler ve sonuçları ortaya konulmuştur.

2. RUSYA'NIN ORTAYA ÇIKMASI VE YÜKSELİŞ DÖNEMİ OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ

Rus tarihi beşinci yüzyılda Slav kabilelerinin bugünkü Rus topraklarına yerleşmesiyle başlamış ve ilk Rus devleti dokuzuncu yüzyılda kurularak Kiev siyasal merkez haline gelmiştir. Onüçüncü yüzyılda Moğol istilasıyla yıkılan Kiev Knezliği yerine takip eden yüzyılda Altın Ordu Devleti'nin zayıflamasıyla Moskova Knezliği ortaya çıkmıştır. (Çemrek, 2010, s. 18). Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u alması ve Karadeniz çevresinin Türklerin eline geçmesiyle birlikte Rusya ve Osmanlı Devleti arasındaki ticari ilişkiler gelişmiş, Kırım Hanı Mengliçeray'ın desteğiyle III. İvan ve II. Beyazıt zamanında (1492)

siyasi ilişkiler de kurulmaya başlamıştır. Bu dönemde, yönü Akdeniz ve Orta Avrupa'ya dönük olan Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ile fazla ilgilenememiştir (Kurat, 1990, s. 4).

Kurulduğu günden beri uluslararası ticaret merkezleri arasında yer alan ve Akdeniz ülkelerinin Doğu Avrupa ve Asya ülkeleri ile yaptığı ticarete önemli bir yeri olan Kırım Limanları, İstanbul için de önemli bir yer teşkil etmekteydi (İnalçık, 1944, s.193). Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u alıp boğazlarda kontrolü sağladıktan sonra, daha önce Ceneviz ve Venediklilerin hâkimiyetinde olan ve ekonomik önemi bulunan Kırım limanlarını alarak Karadeniz'i Osmanlı Gölü haline getirme çabası içine girmişti. Bu amaçla, 1461 yılında Amasra, Sinop ve Trabzon'u fethetmiş, 1475 yılında Kefe, 1476 yılında da Boğdan'a seferler düzenlemiştir (İnalçık, 1944, s. 195). Osmanlı Devleti Karadeniz'de hâkimiyet kurabilmek ve aynı zamanda kuzeydeki ülkelere ilişkin politikalarına yön verebilmek için stratejik bir konumda olan Kırım Hanlığı'nın da Osmanlı himayesine girmesini sağlamış ve Kırım Hanlığı vasıtasıyla Rusya ile sınır komşusu olmuştur (Erdoğan Özünlü, 2010, s. 490).

1475 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Karadeniz'in kuzeyindeki Ceneviz kolonilerini ele geçirmesiyle başlayan Osmanlı-Rus ilişkileri 1492 yılında III. İvan'ın İstanbul'a elçi ve mektup göndermesiyle devam etmiş (Binark, 1992, s.197) ve bu söz konusu ilişkileri sonraları genellikle ticaret ve savaş belirlemiştir (Ortaylı, 1992, s.125).

Aksak Timur'un Altın Ordu'yu iki defa yenip büyük tahribata yol açması ve askeri ve ekonomik gücünü kırması, Rusya'nın yükselmesinin sebeplerinden biridir. Altın Ordu'nun yerine kurulan Kırım Hanlığı, Nogay Ordası ve Kazan Hanlığı gibi yeni hanlıklardan hiçbiri Rusya'nın yükselişini önleyememiştir. İnalçık'ın ifade ettiği gibi, bu yükselişte Kırım Hanı Mengligerey'in İvan III ile işbirliğine ses çıkarmamış olması nedeniyle Osmanlı'nın da payı vardı (Kurat, 2011a, s. 15-16).

Rusya'nın 1552'de Müslüman Kazan Hanlığı'nı almasıyla Kafkaslardaki Çerkes Beylerinden bazıları Kırım Hanlarının baskılarından kurtulabilmek için Rus Çarının himayesini kabul ettiler ve oğullarını dahi Çar'ın yanında "terbiye" ve "tahsil için bıraktılar. Bu durum, Rusların Kuzey Kafkasya'da yayılması için uygun bir zemin sağladı. Ardından, Ruslar 1556'da Astarhan'ı aldılar (Kurat, 2011a, s. 55). Karadeniz'e, güneye doğru ilerlerken Rusların en çok çekindikleri güç, 1460'larda Hacıgereg tarafından kurulan Osmanlı Devleti'ne bağlı içişlerinde tamamen bağımsız olan Kırım Hanlığı'ydı. Kırım hanları, Osmanlı Devleti tarafından atanır ve görevden alınırlardı. Kırım

Hanlığı kuruluşundan beri kendini Altın Ordu'nun yegane varisi olarak görüyordu. Her yıl tekrarlanan Kırım akınlarında on binlerce Rus esir olarak alınıp Kefe ve Azak'ta Osmanlı tüccarlarına satılıyordu (Kurat, 2011a, s. 66).

Osmanlı Devleti, 1569 yılında hem Rusya'nın Ukrayna ve Kafkasya'da ilerlemesine engel olmak hem de Osmanlı donanmasını Hazar Denizi'ne taşıyarak Safeviler karşısında üstün konuma geçmek amacıyla Karadeniz'e dökülen Don Nehri'yle Hazar Denizi'ne dökülen Volga Nehri arasında bir kanal açma girişiminde bulundu. Ancak, Kırım Hanlığı'nın bu girişimi isteksizce desteklemesi sonucunda girişim başarısız olmuştur (Akşin, 2005a, s. 128) Bu girişimin başarısızlığı, Rusya'nın Hazar kıyısında Astarhan'a tamamen yerleşerek yavaş yavaş Kafkasya ve Hazar Denizi'ne hakim olmaya başlamasına neden olmuştur.

Bu dönemdeki Türk-Rus ilişkilerini incelerken Kazaklardan da bahsetmek gerekir. Rusya, Polonya ve Osmanlı ülkeleri arasında sıkışmış bu savaşçı ulusun vatani bugünkü Ukrayna'ydı ve devlet kurumlarını oluşturmadan dağınmık olarak yaşıyorlardı. 16. yüzyılın sonlarından beri Kazaklar, Kırım Tatarlarının karşıtı bir akıncı gücü oluşturmaktaydılar ve Karadeniz'de güvenliği sarsan akınlar ve çapulculuk faaliyetlerinde bulunuyorlardı. Osmanlı Devleti, bu dönemde Karadeniz'e akan nehirlerin ağızlarına kaleler yaparak Kazak akınlarını durdurabilmiştir (Akşin, 2005b, 38).

Kafkaslarla ilişkilerde en önemli geçit olan Azak Kalesi'nin 1637'de Don Kazaklarının eline geçmesi (Kurat, 2011a, s. 171) sonrasında Osmanlı Devletiyle bir savaşı göze alamayan Rusya, Kazaklardan Azak Kalesini boşatmalarını istedi. Kazaklar, şehri tahrip edip çekildiler. Bu durum, Rusların Osmanlı Devleti karşısında kendilerini zayıf hissettiklerinin göstergesidir (Kurat, 2011b, s. 8). Öte yandan, Katolik Polonya baskısına karşı ayaklanan Ukraynalı Kazaklar, bir müddet Osmanlı himayesinde kaldıktan sonra, bu himayeden umduklarını bulamayınca 1654 yılında Rus Çarı'nın himayesine girdiler. Dinyeper Nehri'nin sol tarafındaki geniş bir alanı kaplayan ülke zahmetsizce Rusya'nın kontrolüne girdi. Rusya, Ukrayna'nın büyük kısmını ilhak etti (Kurat, 2011b, s. 8).

Ukrayna'ya egemenlik kurmak için sürekli mücadele içinde olan Ruslar ve Polonyalılar, 1667 yılında aralarında anlaşmaya vararak Dinyeper Nehri sınır olmak üzere, bölgeyi paylaştılar. Bu iki devlete karşı mücadeleye başlayan Kazaklardan Don Kazakları Rusya'ya karşı ayaklandı, ancak 1671'de ayaklanma bastırıldı. Polonya'ya bağımlı olan Dinyeper Kazakları ise Polonya'ya karşı Osmanlı'dan yardım istediler. Bu sayede Osmanlı da Polonya

ve Rusya'yla mücadeleye girişerek Ukrayna'da egemenlik kurmaya çalıştı. Dinyeper Kazaklarının reisi Doroşenko 1672 yılında Polonya'ya sefer açtı. Osmanlı akınlarından bıkan Polonya, 1676 yılında Podolya'yı Osmanlı'ya bıraktı. Ukrayna'dan çekildi. Ancak, hemen ardından savaşa Rusya dahil oldu. Rusların Osmanlı'ya saldırımları üzerine Doroşenko, Osmanlı desteğinin kendisine bağımsızlık getirmeyeceğini anlayıp Rusya'ya yöneldi. Rus askeri Çihrin'e savaşız girdi. Sonuçta, Ukrayna'nın kaypak siyasal yapısı dolayısıyla Kazak desteği olmadan bu bölgeyi elinde tutamayacağını anlayan Osmanlı, Çihrin kalesini yıkıp ardından geri çekildi (Akşin, 2005b, s. 39).

Kurat'a göre, Ruslar 18. yüzyılın başına kadar Osmanlı Devleti'yle askeri alanda boy ölçüşecek konumda değildiler ve Osmanlı'dan çekiniyorlardı (Kurat, 2011a, s. 5) Bu tarihten sonra, Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesiyle Rus Çarları Bizans'ın devamı oldukları iddiasını sık sık gündeme getirerek güneye doğru genişleme politikasını hayata geçirmek için daha fazla girişimde bulunmaya başladılar.

3. OSMANLI'NIN GERİLEME DÖNEMİNDE RUSYA'NIN GÜNEYE GENİŞLEMESİ

Ruslar, Türkleri Ukrayna'dan atmak ve buraya yerleşmek için Polonya ile ittifak yaparak Osmanlı İmparatorluğu ile savaşa girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu savaşı kazanınca barış yapmak zorunda kalmışlar, Osmanlı İmparatorluğu Rusya ile barış yapmaya yanaşmayınca, Kırım Hanlığı ile Rusya arasında Bahçesaray Barışı 11 Şubat 1681 tarihinde imzalanmıştır (Gürsel, 1968, s. 42-43): Yedi maddeden oluşan ilk Türk-Rus Barış Anlaşması olma özelliğine sahip olan Bahçesaray Anlaşması'na göre (Kurat, 1993, s. 234-235): Dinyeper Nehri Kırım Hanlığı ile Rusya arasında sınır olacaktı; Dinyeper ve Aksu Nehirleri arasında Kırım Hanı ve Türkler hiçbir şekilde şehir kurmayacak ve mülteci kabul etmeyecekti; Kiev Moskova Hükümetinde kalacaktı; Zaporog Kazakları Çar'a tabi olacaklardı; Osmanlı Devleti ve Kırım Hanı, Çar'ın düşmanlarına yardım etmeyecekti. Kırım Hanlığı, Osmanlı Devleti'ne tabi olduğu için Osmanlı anlaşmayı onaylamış ve Türk-Rus ilişkilerinde Bahçesaray Anlaşması esas teşkil etmiştir (Kurat, 1990, s. 4). Bu antlaşma ile ilk kez Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ortak bir sınırın olduğu kabul edilmiştir (Oreshkova, 1999, s. 556).

Bu antlaşmayı iki taraf farklı yorumluyorlardı. Osmanlı Devleti, Dinyeper'e kadar olan Batı Ukrayna bölgesini kendi egemenlik alanında görürken, Rusya, aşağı Dinyeper Kazaklarının kendine bağlı olduklarını iddia ediyordu (Akşin, 2005b, s. 39). 1676'da Polonya ve 1681'de Rusya ile varılan

anlaşmalarla Osmanlı devleti Podolya ve Batı Ukrayna'ya yerleşmek istiyordu. Buralarda doğrudan Osmanlı yönetimi kurulursa, kuzeyden çevrelenecek Buğdan ve Kırım'ın da zamanla kesin Osmanlı toprağı olması hedefleniyordu(Akşin, 2005b, s. 40).

Avrupa'da en geniş sınırlara dayanan Osmanlı Devleti'ni sadrazam Kara Mustafa Paşa yeni fetihlere yöneltti. Ancak, Polonya, Venedik ve Rusya'ya karşı kazanılan zaferlere güvenerek başlatılan yeni seferler Osmanlı için tam bir felaket oldu (Akşin, 2005b, s. 39). Osmanlı Devleti'nin II. Viyana kuşatmasında yenilgiye uğramasıyla birlikte güç dengeleri de değişmeye başlamıştır. Önceleri sürekli gelişme politikası izleyen Osmanlı Devleti, 1683 yılındaki II. Viyana kuşatması sonrasında ilk defa kendini savunmaya ihtiyaç duymuş ve toprak kayıplarıyla beraber eski gücünü kaybetmeye başlamış, buna paralel olarak Rusya ise Doğu Avrupa'da oldukça güçlenmiştir. Onyedinci yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı dış politikasında kendini hissettirmeye başlayan Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı daha saldırgan bir tutum izlemeye başlamış(Özkan, 2007, s. 47), Avusturya, Polonya ve Venedik arasında kurulmuş olan Kutsal Haçlı İttifakına katılarak dengeleri kendi lehine çevirmiş ve bu sayede Kırım ve Azak Kalesi'ne taarruzlara başlamıştır (Hülagü, 2004, s. 13).

Viyana bozgunu öncesinde Papa'nın çabalarıyla oluşturulan Avrupa-Hristiyan Birliği'ne (Kutsal İttifak) katılan devletlerin hepsi Venedik, Polonya ve Rusya'nın savaşa girmesiyle Osmanlı Devleti dört cephede birden savaşmak zorunda kaldı. Böylece, Osmanlılar, Viyana bozgununu izleyen yıllarda Avrupa'daki gelişmeleri daha yakından izlemek gerektiğini acı bir şekilde anlamış oldular (Akşin, 2005b: 43). Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulan ittifak içinde yer alan Rusya, dış politika stratejisi olarak benimsediğı bu durumu, güneye inme politikasında da kullanarak 1695 ilkbaharında Azak Kalesi'ni kuşatmıştır (Topsakal, 2016, s. 37).

Rusya'nın 6 Ağustos 1696 tarihinde fethedilmesi güç olan Azak Kalesi'ni alması Rusya'nın askeri bakımdan ne kadar güçlendiğini ortaya koymuş (Kurat, 1990, s. 13) ve bu sayede de Osmanlı Devleti'nin Kuzeydoğu ve Kuzeybatı Kafkasya ile irtibatını kesmiştir. Bunun neticesinde de bu alanda yaşayan insanlar Osmanlı Devleti'ne olan güvenlerini kaybederek siyasi açıdan Rusya'ya yönelmeye başlamışlardır(Hülagü, 2004: 13). Ayrıca, Rusya Azak Kalesi'ni almakla deniz ticareti için önemli bir üs kazanmış ve mallarını çeşitli pazarlara götürme imkanı yakalamıştır(Topsakal, 2016, s. 37).

II. Viyana Kuşatması sonrasında tam 15 yıl dört cephede savaşan

Osmanlı Devleti uğradığı kayıpları bağrına basıp anlaşmaya razı olmuştur. Zira, dört Avrupa devleti birlikte savaştığı müddetçe savaşa devam etmek imkansızdı. 1698-1699 kışında Osmanlı-Avusturya ülkeleri arasında ateşkes çizgisi üzerindeki Karlofça'da sürdürülen görüşmeler bir genel barış anlaşması ile sonuçlandı. Azak'ın, Ukrayna'nın, Podolya'nın, Erdel ve Macaristan'ın elde çıkması Osmanlı'da geniş yankılar uyandırdı (Akşin, 2005b, s. 45-46).

Viyana'da Osmanlı Devleti'nin yenilmesi üzerine, savaşı sürdürme ve Karadeniz'e çıkma planlarını ittifak devletlerine kabul ettiremeyen Rusya, aynı zamanda İttifak Devletlerinin Karlofça'da Osmanlı Devleti ile ayrı ayrı anlaşma yapmalarına engel olamamıştır. Bu nedenle Rusya sadece mütareke imzalamış, Eylül 1699 tarihinde de barış görüşmelerine başlamıştır. Görüşmeler sırasında Rusya'nın Azak ve Taygan'dan İstanbul'a kadar Karadeniz'de Rus gemilerinin serbestçe dolaşmaları isteğini, Karadeniz'in Osmanlı iç denizi olduğunu ileri sürerek reddeden Osmanlı Devleti, Rusya'dan Azak Kalesi'nin geri verilmesini ve istihkâmların yıkılmasını istemiştir. Uzun süren görüşmeler sonunda Rus gemilerinin Karadeniz'de seyrüsefer yapması ve Dinyeper üzerindeki istihkâmların yıkılmaması isteğinden vazgeçmesi üzerine iki devlet arasında, 14 Temmuz 1700'de İstanbul Barış Antlaşması imzalanmıştır (Yüksel, 2011, s. 27).

Bu barışla Osmanlı Devleti, Azak kalesinin yanı sıra Don nehri kıyısındaki 100 km'lik sahili kaybetmiştir. Ayrıca, İstanbul'da daimi bir Rus elçisi olacaktı (Kurat, 2011b, s. 15). 14 Temmuz 1700 tarihinde İstanbul'da imzalanan antlaşmanın bazı hükümleri şu şekildedir(Köse, 2015, s. 206-207): “*Özi suyu civarında Rusların işgal ettiği Gazi Kerman, Doğan Kerman, Şahin Kerman ve Nusret Kerman kaleleri yıkılacak ve bir daha buralarda kaleler yapılmamak kaydıyla Osmanlı devletine teslim edilecektir. Özi nehri, civarında Rus sınırı içinde kalan Potkal şehrinde Özi kalesine kadar olan Özi nehrinin iki tarafında kalan yerler yerleşime açılmayacaktır. Yıkılan kasteller tekrar yapılmayacaktır. Boş kalması kararlaştırılan yerlerdeki kale ve kasteller yıkılacaktır... Rus tebaası ve Kazaklar, Osmanlı devletine tabi olan Kırım ve Taman'a saldırmayacaklardır. Kazaklar şayka ve kayıklar ile Karadeniz'e çıkmayacaklardır. Kırım hanları, Kalgayları, Nureddinleri ve diğer Tatar grupları anlaşmaya uyacaklar ve Rusya toprağına, Büyük ve Küçük Rusya topraklarına, Özi, Ten ve diğer nehirlerdeki Kazak varoşlarına ve semtlerine, Azak'ta olan varoşlara ve kastellere saldırmayacaklardır. Rusya bağımsız bir devlet olarak Kırım'a her sene ödediği vergiyi bundan sonra vermeyecektir; Osmanlı devleti ve Rusya arasındaki ticari konular bu antlaşmadan sonra görüşülüp karara bağlanacaktır; Rus tebaasına mensup olanlar ve rahipler*

ziyaret için Kudüs'e serbestçe gidip gelebileceklerdir. Onlardan vergi talep edilmeyecektir; Rus kapı kethüdasına, Osmanlı devletinde kaldığı süre zarfında diğer devletlere uygulanan prosedüre göre davranılacaktır. Mektuplarda ve tüm yazışmalarda iki devlet hükümdarlarının elkabı yazılacaktır”.

Rusya, Azak Kalesi gibi önemli bir stratejik ticari merkezi elinde tutmayı başararak dış politikada da önemli bir başarı sağlamıştır (Topsakal, 2016, s. 38). Karadeniz'deki Rus etkinliğinin artmasına neden olabilecek maddeler içeren bu antlaşma, aynı zamanda Kırım Hanlığı'nın savunmasını da güç duruma düşürmüş olup (Yüksel, 2011, s. 29), Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı kazandığı ilk zafer olmuştur (Kurat, 1990, s. 13).

17. yüzyıl boyunca hem Balkanlarda hem de Kafkaslarda Osmanlı Ordusunun hafif çevik kuvveti olarak görev yapan Kırım atlıları, Polonya ve Rusya içlerine akınlar yapıp, ele geçirdikleri esirleri ve ganimetleri Osmanlı'da satıyorlardı. Önce Polonya ve Osmanlı Kırım Tatarlarını ve Kazakları dizginlemek konusunda anlaşmışlardı. Dolayısıyla, Kırım ordularının akın alanı daralmıştı. Karlofça Barışı ile Polonya'nın yanında Rusya da Osmanlı Devleti'ne Kırım akınlarını durdurması zorunluluğunu kabul ettirilmiştir. Osmanlı Devleti, Kırım hanlarına ve ileri gelenlerine maaş bağlayarak zararlarını tazmine yönelmiştir (Akşin, 2005b, s. 46).

İstanbul Antlaşması'yla Azak Kalesi'ni alsa da, Osmanlı Devleti ile Karadeniz'de mücadele edebilmek için güçlü bir donanmanın varlığının şart olduğu ve gerekli hazırlıkları yapmadan Osmanlı Devleti ile mücadeleye girmemesi gerektiğine inanan Rus Çarı I. Petro, Osmanlı ile dostça geçinip, Don ve Dinyeper nehirleri yakınında kale, Azak, Taygan ve Voronej'de de gemi yapımını başlatmıştı (Yüksel, 2011, s. 172). Bu dönemde Baltık Denizi'ne çıkma düşüncesinde olan Rusya, Danimarka ve Polonya ile birlikte İsveç'e savaş açmış (Yüksel, 2011, s. 172), Rusya ile savaşında yenilgiye uğrayan İsveç Kralı'nın Osmanlı'dan yardım istemesi üzerine Osmanlı, Rusya ile savaşa girmek zorunda kalmıştı. İki devlet arasında yapılan Prut Savaşı'nda Osmanlı Devleti Rusya'yı yenmiş ve Çarı bile tutsak etmek üzereyken Çariçe Catherina'nın akıllı diplomasisi ve ordu komutanına verdiği değerli armağanlar sayesinde çatışmalar durmuş ve 23 Temmuz 1711 tarihinde Prut Antlaşması imzalanmıştır (Sander, 2010, s. 199). Prut Antlaşması'nın şartları şu şekilde belirlenmiştir (Sertoğlu, 2011, s. 2402): Ruslar, Osmanlı Devleti'nde aldığı şehirleri iade edecektir; Yeni yapılan kaleler yıkılacak ve iki taraf da buraları işgal etmeyecektir. Her iki taraf da Polonya'nın işlerine karışmayacaktır; Her iki devletin tüccarları da birbirlerinin ülkesinde rahatça ticaret yapacaklardır; İsveç Kralı kendi memleketine dönebilecek, İsveç ve Rusya kendi arasında barış

yapabilecektir; İki taraf birbirinin halkını kıskırtmayacak ve zarar verici eylemde bulunmalarına izin vermeyeceklerdir.

Rusların Prut Savaşı'nda ne kadar zor duruma düştüklerinin göstergesi olan bu antlaşmayla Rusya, İstanbul Antlaşması'nın tüm kazançlarından vazgeçmiş(Yüksel, 2011, s. 48), Prut Savaşı'ndan sonra Azak Kalesi'ni Osmanlı Devleti'ne iade ederek Karadeniz'den çekilerek yönünü Hazar Denizi ve Kafkasya'ya çevirmiştir (Uçarol, 2008, s. 64). Ancak Prut Antlaşması, Rusya açısından askeri bakımdan hezimet olmakla birlikte diplomasi açısından büyük bir zafer olmuştur. (Kurat, 1993, s. 234-235).

Osmanlı devlet adamlarının Prut Antlaşması'nın şartlarını hafif bulması ve Rusya'nın antlaşmaya aykırı hareketlerde bulunması üzerine savaş hazırlıklarına başlayan Osmanlı Devleti, 24 Haziran 1713 tarihinde Edirne Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşmayla İstanbul Antlaşması'ndan farklı olarak Polonya'nın Rusya tarafından iki ay içinde boşaltılacağı, Samara ve Orel Irmağı boyları Osmanlı Devleti ve Rusya arasında paylaşılacağı ve XII. Charles'ın serbestçe ülkesine döneceği maddeleri eklenmiştir(Köse, 1994, s. 154).

Rusya karşısında kazanılan başarılar üzerine Osmanlı, Mora'yı geri almayı amaçlamış, 1715 yılında Venedik'in elindeki Mora'yı ele geçirince işe Avusturya karışmıştır. Osmanlı'nın teke tek savaştıklarında kendisini yenebileceğini anlayan Avusturya, 1716 baharında Venedik ile anlaşıp, savaşa girmiştir. Belgrad'ı geçip Avusturya içine yürüyen Osmanlı ordusu Petervaradin Meydan Savaşı'nda yenilmiş ve Belgrad'a çekilmiştir. Böylece, Macaristan'ın Osmanlı elinde kalan son toprak parçası da Avusturya'nın eline geçmiştir. Osmanlılar kayıpları kabul edip, 1718 yılında Pasarofça Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldılar ve Tamişvar, Belgrad ve Eflak'ın batı bölümleri elden çıktı. Sonuçta, Karlofça'da kaybedilen yerleri geri alma girişimi Rusya ve Venedik cephelerinde başarılı olurken, Avusturya cephesinde başarısız oldu (Akşin, 2015b, s. 56).

Onaltıncı yüzyılda kendisine karşı haçlı seferlerinin örgütlenmesinin önüne geçmek isteyen Osmanlı Devleti, Viyana kuşatmasında başarısız olmasından sonra güç dengesini gözeterek İngiltere ve Fransa'ya yaklaşmıştır. Bu arada Avrupa devletler sisteminin içinde ilk defa yer alan Rusya da Balkanlardaki Ortodoks Hıristiyanların koruyuculuğuna soyunmuştur(İnalçık, 2009, s. 216-218). Osmanlı Devleti ise ilerleyen zamanlarda özellikle askeri gelişmelere ayak uyduramamış ve Rusya'nın isteklerine boyun eğmek zorunda kalmıştır. (Armaoğlu, 199, s. 43).

Öte yandan İran, 18. yüzyılın başından beri karışıklıklar içindeydi. Şah Abbas devrinde güçlenen yönetim zayıflamış, Safevi ülkesinin çeşitli yörelerinde savaşçı oymaklar İsfahan'ın buyruklarını dinlememeye başladılar. Sonunda Kandahar eyaletindeki oymaklar, Mahmut Han yönetiminde İsfahan'a yürüyüp 1722 yılında Safevi payitahtını ele geçirdiler. Şah Hüseyin, Mahmut Han'a esir düştü ama oğlu Tahmasb Kuzey'e çekilip Tebriz'de şahlığını ilan etti. Tahmasb ve Mahmut Han taht kavgası içindeyken, Kuzey Kafkasya bölgesine inmiş olan Rusya ile Osmanlı devleti, bir yandan İran'ın iç karışıklıklarında yararlanmak için fırsat kollarken diğer yandan birbirlerinin kazanımlarını sınırlandırmak gayreti içindeydiler. (Akşin, 2005b, s. 59-60).I. Petro'nun hazırlığını yaptığı İran seferinin amacı Hazar Denizi kıyılarını ilhak etmektir. Ruslar 1723 yılında Bakü'yü işgal ettiler. Rusların Kafkasya'ya yerleşmesinden endişe duyan Osmanlı Devleti harekete geçerek Gürcistan'ı işgal etti. 24 Haziran 1724 tarihinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında İstanbul Antlaşması imzalandı. Antlaşmayla Rusya ve Osmanlı Devleti, Kafkasya'da stratejik olarak çok önemli toprakları aralarında paylaştılar. Osmanlı Devleti, Rusya'nın Hazar Denizi boyunca elde ettiği toprakların Rusya'ya ait olduğunu kabul etti. Rusya da Osmanlı'nın Azerbaycan'da ve Gürcistan'daki fetihlerini tanıdı. Rusya, Osmanlı'nın ele geçirdiği toprakların Osmanlı'nın elinde kalması için Şahı ikna edecekti, buna karşılık Osmanlı da Rusya'nın ele geçirdiği toprakların Rusya'nın elinde kalmasına destek olacaktı. Antlaşmanın imzalanmasından sonra Osmanlı Devleti Güney Kafkasya'ya girdi. Temmuz 1724'te Revan'ı ele geçirdi. Ardından, Tebriz, Gence ve Erdebil'i ele geçirdi. (Çaycıoğlu, 2017, s. 127-129)

Bu sırada, Tahmasb, 1725'te Mahmut Han'ın yerine geçen yeğeni Eşref Han'la giriştiği çatışmada Rusya'dan yardım istedi. Bu yardımın karşılığında Hazar Denizi'nin kıyılarını Rusya'ya bırakmaya razı oldu. Bu durum Osmanlı Devleti'nin işine gelmeyince, Osmanlı bu anlaşmanın geçersiz olduğunu ileri sürdü, ancak 1725'te Kuzey ve Doğu Kafkasya'da Rusya'nın ilerlemesini kabul etmek zorunda kaldı. Öte yandan, İran seferinden önemli kazançlarla döndü (Akşin, 2005b, s. 59-60).

Rusya, Osmanlı-Safevi Savaşı dolayısıyla Kafkas cephesine olan Kırım kuvvetlerinin sınır aşığı iddiasıyla Osmanlı Devletini suçladı. Rusya, Prut yenilgisinden sonra varılan antlaşmayı değiştirmek, tekrar Azak'ı ele geçirip Karadeniz'e inmek amacındaydı. Üstelik, Osmanlılara karşı ortak hareket etmek için Avusturya'yla anlaştı (Akşin, 2005b, s. 59-60). Prut ve Edirne Antlaşmalarını hiçe sayarak Ukrayna ve Podolya sınırlarına yeni kaleler yaptıran, Azak Kalesi yakınlarına asker yığan ve (Danışman, 1965, s. 259)

Kırım üzerine yürüyen Rusya, Or Kapısını aldıktan sonra Kırım'a girerek Bahçesaray'ı yakıp, Özi ve Azak Kalelerini de işgal etti(Kurat, 1990:23). Bu sırada Avusturya'nın da Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmasıyla birlikte Osmanlı Devleti iki devletle birden savaşmak zorunda kalmıştı (Danışman, 1965, s. 261). Avusturya'nın Osmanlı Devleti ile barış yapmaması için uğraşan Rusya, Avusturya'yı bu fikrinden vazgeçirmek için Hotin Kalesini ve Yaş şehrini ele geçirmişti. Ancak, Avusturya'nın savaştan çekilmesi üzerine Osmanlı Devleti'nin bütün kuvvetlerini kendi üzerine göndereceğinden çekinen Rusya geri dönünce Özi tekrar Osmanlı eline geçmiş ve Osmanlı Devleti ile Rusya 18 Eylül 1739 tarihinde Belgrad Antlaşması'nı imzalamıştır (Danışman, 1965, s. 268).

On beş maddeden oluşan antlaşmanın bazı maddeleri şu şekildedir(Sertoğlu, 2011, s. 2517): Azak Kalesi tamamen yıkılarak 1700 yılında tayin edilen sınırlarıyla her iki devletin tasarrufundan çıkarılıp orada boş ve fasıla olarak kalacak; Osmanlılar eski Rus hududu olan Don Nehri üzerindeki Çerkovski Adasında ve Azak Denizi yanında yeni bir kale yaptırılabilirlerdi; Ruslar Azak Denizi ile Karadeniz'de ne savaş ne de ticaret gemisi bulunduramayacaklardı; Kırımlılar Rus topraklarına akın yapıp şehir ve kasabaları vurmuyacaklardı; Kafkasya'nın kuzeyindeki büyük ve küçük Kabartaylar hiçbir tarafa tabi olmayıp müstakil kalacaklar ve iki devlet arasında fasıla teşkil edileceklerdi. Ne Osmanlılar ne Ruslar ne de Tatarlar bunların işlerine karışmayacaklardı, Rus papazları Kudüs ile diğer ziyaret yerlerine serbestçe varabileceklerdi. Kendilerine vergi ve cizye teklif olunmayacaklardı; Rusların Karadeniz ticareti, Osmanlı tebaasına ait gemilerle yapılacaklardı; Ruslar Hotin ve Bağdan' ı terk edip eski sınırlarına çekileceklerdi.

Bu antlaşmayla Rusya'nın Karadeniz'e inmesi önlenmiş ancak, Osmanlı Devleti de Azak Kalesi'nin yıkılmasına onay vermek zorunda kalmış ve bu topraklar bir daha Osmanlı hâkimiyetine girmemiştir (Kurat, 1993, s. 23). Öte yandan, Avusturya'yla yapılan Belgrad Antlaşması ile de Avusturya, Pasarofça Antlaşması'yla Osmanlı'dan aldığı Belgrad ve diğer toprakları geri vermiştir (Akşin, 2005b, s. 63).

1739 yılındaki başarılı Belgrad Antlaşması sonrasında 1768'de Rusya ile yeni bir savaş çıkana kadar Osmanlı Devleti ilk defa tam otuz yıl süren bir barış dönemi yaşamıştır. Bu dönemde Osmanlı birden çok devletle aynı anda savaşmanın tehlikeli olduğunun farkına varmıştır. Ancak, doğu siyasetinde Rusya ve Avusturya öncelikli rol oynuyorlardı ve 18. yüzyılın başından beri hükümdar aileleri de akraba olan bu iki devlet dış politika konularında işbirliğine gidiyorlardı. Osmanlı'ya karşı da ortak hareket ediyorlardı ve

Osmanlı için bu durum tehlikeliydi. Bu durum karşısında Osmanlı, bir yandan olabildiğince savaştan kaçınıyor, bir yandan da Fransa'yla dostluğunu güçlendirmeye çalışıyordu. Diplomasi yoluyla statükoyu ve barışı korumaya çalışıyordu (Akşin, 2005b, s. 65).

Uzun barış döneminde hazinesi dolan ve otuz yıl önceki Belgrad Antlaşması'nın başarısının özlemini çeken Osmanlı Devleti, Rusya'nın Polonya işlerine karışıp asker göndermesiyle tedirgin oldu ve savaşa hazır olmadığı halde Rusya'yı sert bir nota ile protesto etti. Rusya'nın geri çekilmemesi üzerine iki devlet arasında yeni bir savaş başladı (Akşin, 2005b, s. 65).

Rusya 1769 yılında Hotin Kalesi yakınlarında Osmanlı ordusunu yendikten sonra (Kurat, 1993, s. 289-290) Karadeniz'deki Osmanlı Devleti'nin savunma noktaları olan İsmail, Kili, Bender, Akkerman ve İbrail kalelerini ele geçirdikten sonra Buğdan ve Eflak'ı aldı (Yüksel, 2011: 71). İngilizlerin desteğiyle Akdeniz'e inen Rus donanması Mora sahillerine Yunanlıları isyana teşvik karaya asker çıkarma girişimleri Osmanlı orduları tarafından geri püskürtülmüştür. Ancak, Ruslar Akdeniz'de bazı adaları işgal ettiler. Osmanlı donanmasının olmaması nedeniyle boğazları saldırmayı düşünen Ruslar, Baron de Tott'un boğazı tahkim etmeye başlamasıyla bu fikirden vazgeçtiler (Kurat, 2011b, s. 27). 7 Temmuz 1770 tarihinde Çeşme'deki Türk donanmasını yaktıktan sonra 1771 yılında Kırım'ı işgal eden Ruslar'ın Kefe, Kerç ve Yenikaleyi de ele geçirmesi üzerine barış istemek zorunda kalan Osmanlı Devleti, 21 Temmuz 1774 tarihinde Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamıştır (Kurat, 1993, s. 289-290).

Söz konusu antlaşmanın bazı önemli maddeleri şunlardır (Uçarol, 2008, s. 65-66): Kırım, Kuban ve Bucak siyasi yönden bağımsız olup, dini yönden Osmanlı padişahına bağlı kalacaktı. Kılburun, Kerç, Yenikale ve Azak Kaleleri ile Özi ve Aksu arasındaki topraklar Rusya'ya bırakılacak, Aksu iki devlet arasında sınır olacaktır (madde 3); Rusya işgali altında bulunan Akdeniz Adaları ile Gürcistan, Besarabya, Eflak ve Buğdan'dan askerlerini çekecektir (madde 17/1, 23); Rusya Devleti, Osmanlı Devleti'nde daimi elçi bulunduracak ve gerekli gördüğü yerlerde konsolosluk açabilecekti; Osmanlı Devleti Hıristiyan dininden olanların haklarını ve kiliselerini koruyacaktı. (Madde 7); Rusya Devleti'nin rahipleri ve halkından olanlar Kudüs ile diğer kutsal yerleri serbestçe ziyaret edebileceklerdi, diğer devletlerin uyruklarına fermanlarla verilen haklardan yararlanacaklardı ve bunlardan hiçbir vergi alınmayacaktı (Madde 8); İki Devlete ait tüm denizlerde taraflara ait ticaret gemileri ve tüccarlar serbestçe dolaşım ticaret yapabilecekler, Rus ticaret gemileri boğazlardan serbestçe geçebilecekti. Osmanlı Devleti Rusya'ya, Fransa ve

İngiltere gibi en çok gözetilen ulus ayrıcalık hakkını verecektir (Madde 11).

Bu antlaşmayla Rusya Osmanlı topraklarında tam bir ticaret serbestliği elde etmiş ve başta Fransa ve İngiltere olmak üzere verilmiş olan kapitülasyonları da elde etmiştir. 11. maddeye dayanarak hazırlanan ilk Osmanlı-Rus Ticaret Antlaşması ile Osmanlı tarafından Fransa'ya tanınan 1740 yılındaki kapitülasyonlar örnek alınarak hazırlanmış ve aynı kapitülasyonlar Rusya'ya da verilmiştir (Kurat, 2011b, s. 30)

Toprak kayıplarına ve yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasına zemin hazırlayan anlaşmanın (Erim, 1953:139) en ağır maddesi Kırım'ın Osmanlı Devletinden ayrılması olmuştur. Böylece Kırım, Rusya'nın müdahalesine açık hale gelmiş (Köse, 1999, s. 545) ve bu statü ile Kırım'ın Rusya'ya katılması için ilk adım atılmıştır (Hülagü, 2004, s.14). Rusların tüm denizlerde ticaret yapma hakkını elde etmesiyle de Karadeniz bir Türk gölü olmaktan çıkmış ve Rusya, Osmanlı Devleti'nin karşısına Karadeniz'de bir rakip olarak çıkmıştır (Köse, 1999, s. 545).

Küçük Kaynarca Antlaşması'na göre bağımsız olan Kırım, Rusya tarafından Kırım'ı kendisine bağlamak için geçici bir tedbir olarak düşünülmüştü (Erim, 1953, s.149). Osmanlı Devleti ve Rusya'nın Kırım üzerindeki takip ettikleri siyaset nedeniyle Kırım Hanlığı üzerindeki Türk-Rus mücadelesi artmış ve iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmişti (Hülagü, 2004, s. 16). Rusya'nın 1777 tarihinde Şahin Giray'ı Kırım'a han olarak atmasına karşılık, Osmanlı Devleti'nin de III. Selim Giray'ı han olarak tayin etmesi üzerine 1778 tarihinde Kırım'a giren Rusya bir sonuç alamamıştı (Dördüncü, 2001, s. 77). Ancak, iki taraf arasında savaş çıkma olasılığı artınca Osmanlı Devleti, Fransa'nın aracılığıyla 1779 yılında Aynalıkavak Sarayı'nda Rusya ile görüşmelere başlamış ve 10 Mart 1779 yılında Aynalıkavak Tenkihnamesi imzalanmıştır (Hülagü, 2004, s. 16). Rusya'nın yeni bir diplomatik zaferi olan bu antlaşmayla (Dördüncü, 2001, s. 77) Küçük Kaynarca Antlaşması'nın bazı maddeleri daha açık bir şekilde tekrarlanmıştır. Antlaşmaya göre (Erim, 1953, s.150): Rusya Kırım'dan askerini çekecek; Şahin Giray'ın hanlığı, Osmanlı tarafından kabul edilecek ve Kırım müstakil kalacaktı.

Şahin Giray'ı Osmanlı Devleti'ne han olarak kabul ettiren Rusya, bu antlaşma ile Kırım'ın ilhaki önünde hiçbir engel bırakmamış ve Kırım'ın Rus işgaline uğramasına zemin hazırlamıştır (Hülagü, 2004, s. 17). Daha sonra Avrupa'daki siyasi durumdan da faydalanan Rusya, 1783 yılında Kırım'ı işgal ederek Karadeniz'e inme hedefine ulaşmıştır (Dördüncü, 2001, s. 77). 1768-1774 savaşında çok kötü duruma düşmüş olan Osmanlı Devleti, bu oldu bittiyi

kabul etmek zorunda kalmıştır.

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasıyla Osmanlı Devleti'nin eski gücünün kalmadığını anlayan Rusya, bir taraftan Kafkaslar, Balkanlar ve Kuzey Karadeniz kıyılarında yeni hareketlerde bulunmaya, bir taraftan da Avusturya ile anlaşma yolları aramaya başlamıştır (Uçarol, 2008, s. 68). Bu amaçla, Avusturya ile Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma konusunda gizli bir antlaşma yapan Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tutumunu sertleştirmiştir. İskenderiye'deki Rus konsolosunun bazı Kölemen beylerini Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtması ilişkilerin tekrar sertleşmesine neden olmuş ve aynı zamanda Prusya ve İngiltere'nin de Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı savaş açmaya teşvik etmesi üzerine Rusya'ya ultimatome veren Osmanlı Devleti isteklerinin kabul edilmemesi üzerine de 19 Ağustos 1787 tarihinde Rusya'ya savaş ilan etmiştir (Uçarol, 2008, s. 68-70). Bu arada, Avusturya'nın da Rusya'nın müttefiki olması nedeniyle Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa katılması, Osmanlı Devleti'nin kuvvetlerini bölerek iki cephede birden savaşmasına neden olmuştur.

Savaşın başlamasından sonra Yaş, Hotin ve Özi kalesi Rusların eline geçmiştir. Ağustos 1789 yılında Fokşani maglubiyeti ve ardından 22 Eylül 1789 Boze bozgunundan sonra Rusya, Akkerman, Basarabya ve Bender'i, Avusturya ise Belgrad ile Semendire'yi ele geçirmiştir. Osmanlı Devleti de aldığı yenilgiler üzerine Rus tehlikesine karşı İsveçle, Rusya ve Avusturya'ya karşı ortak bir cephe oluşturmak için de Prusya ile ittifak antlaşması imzalamıştır (Kurtaran, 2015, s. 409-410).

Avusturya'ya karşı alınan Belgrad civarında Sebeş zaferine karşılık, Ruslar Buğdan (Moldavya) savunmasında önemli bir rolü bulunan Özi (Ocakof) ve Hotin kalelerini alınca I. Abdülhamit'e inme indi ve öldü. Onun yerine, 1789 yılında tahta III. Selim geçti (Akşin, 2005b, s. 77). Bir yandan Prusya'nın ittifak antlaşması imzaladıktan sonra Avusturya sınırına asker göndermesi bir yandan da Avusturya'nın iç isyanlarla uğraşması ve Yergöğü'nde de Osmanlı karşısında hezimete uğraması Avusturya'nın barış istemesine neden olmuştur (Uçarol, 2008, s. 75). Osmanlı Devleti, Avusturya ile Zıştovi Antlaşması'nı yaptıktan sonra bütün kuvvetleriyle Rusya üzerine harekete geçmek için planlar yaparken, Rusya da İsveç'le antlaşma yapmış ve Baltık kıyılarındaki kuvvetlerini Osmanlı sınırlarına kaydırmıştı. Prusya'yı da savaşa henüz ikna edemeyen Osmanlı Devleti'ni tek başına barış yapmaya zorlamak ve Besarabya'nın tamamını ele geçirmek isteyen Rusya, 1790 yılında İsmail Kalesi'ni, 1791 yılında da Anapa ve Soğucak kalelerini işgal etmişti. 1791 yılında yapılan Maçin Muharebesinden sonra da artık zafer ümidinin kalmadığı

anlaşılıştı (Uçarol, 2008, s. 77).

Osmanlı Devleti, Rusya ile 18 Ağustos 1791 tarihinde Kalas Mütarekesi, 10 Ocak 1792 tarihinde de Yaş Antlaşması'nı imzaladı. Yaş Antlaşması'nın önemli maddeleri şunlardır (Uçarol, 2008, s. 78): 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile ondan sonra imzalanan 1779 antlaşması, 1783'teki ticaret antlaşması ve 1784'te Kırım ile Taman'ın Rusya'ya bırakılmasını Kuban nehrinin sınır olarak kabul edilmesini esas alan antlaşma yine eskisi gibi kalacaktı; Turla (Dinyester) nehri, iki devlet arasında sınır olacak, bu nehrin sol tarafındaki bütün topraklar yani Boğ ile Turla arasındaki Özi Kalesi Rusya'ya bırakılacak; buna karşılık Rusya da, nehrin sağ tarafında işgal ettiği yerleri yani Bender, Akkerman, Kili, İsmail Kalesi ile diğer kale ve şehirleri Osmanlı Devleti'ne iade edecekti; 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile sonradan yapılan antlaşmalarda Eflak ve Boğdan'a verilen haklar sürecekti.

Rusya'nın askeri üstünlüğünü ortaya çıkaran bu antlaşmayla Kırım'ın ilhakı hukuki bir statüye kavuşmuş ve artık Osmanlı Devleti'nin Kırım'ı geri alamayacağı tescillenmiştir(Hülagü, 2004, s. 19) Daha önce Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki sınır Aksu (Buğ) nehri iken bu antlaşmayla Dinyester nehri olmuş böylece Özi Kalesi ve arazisi ile Hocabey (Odessa) de Rusya'ya bırakılmıştır (Fedakar, 2015:132). Sonuç olarak, Rusya bu antlaşmayla hem Karadeniz'in kuzey sahillerini kontrol altına alarak sıcak denizlere inme politikasında bir adım daha atmış hem de Balkanlardaki nüfuzunu artırmıştır(Hülagü, 2004, s. 19).

Yaş Antlaşması'yla Rusya Osmanlı'dan aldığı yeni kıyılarda donanma yapacağı Odessa kentini kuracaktı. Kırım'ın ilhakını tanıyan Osmanlı, ayrıca, Rusya'nın Gürcistan üzerindeki süzerenliğini kabul ediyordu (Akşin, 2005b: 78) Rusların Kafkaslara girmelerinde İran ve Osmanlı'nın egemenliğinden çıkmanın ancak, Rusya'nın bölgeyi kontrolü altına almasıyla mümkün olacağını düşünen Gürcülerin önemli katkısı olmuştur(Kurat, 2011b, s. 35).

Avrupa'daki Napolyon tehdidi nedeniyle Fransa'ya karşı 1798 ve 1805 yıllarında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ittifak ve karşılıklı yardım antlaşması yapılmasına rağmen Rusya, Balkanlardaki halkı Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaya başlamıştır (Teymurova, 2016, s. 46). Rusya'nın buradaki amacı bölgedeki Hıristiyan toplulukları ayaklandırmak suretiyle Osmanlı Devleti'ni iç mücadelelerle zayıflatmak ve Eflak ve Boğdan'ı alarak bölgede kendi siyasetine uygun bir statü oluşturmaktı (Uçarol, 2008, s. 106). Avrupa'da askeri bir güç haline gelen Fransa'ya karşı, İngiltere, Avusturya, Rusya ve İsveç'ten oluşan Üçüncü Koalisyon mücadeleye girişmiş ve bu mücadele

sırasında iki taraf da Osmanlı Devleti'ni kendi yanına çekmeye çalışmıştı. Bu arada Ruslar da Osmanlı Devleti ile yaptığı 1798 ittifak antlaşması üzerinde değişiklik yaptırmayı başarmışlar ve 1805 yılında imzalanan ittifak antlaşması ile Rusya, Rus savaş gemilerinin boğazlardan geçiş hakkını elde etmişti (Kurat, 1990, s. 48-49).

Rusya'ya karşı tek başına karşı duramayacağını bildiği için antlaşma yapan ve Rus tehlikesinin kalktığına inanmayan Osmanlı Devleti, Fransa'nın başarısı karşısında Napolyon'un imparatorluğunu tanımak suretiyle Fransa ile yakınlaşmaya başlamıştır. Rusya ile yaptığı ittifaka rağmen Fransa'nın isteği üzerine Eflak ve Boğdan beylerini azleden ve Boğazları Rus gemilerine kapatan Osmanlı Devleti'nin bu kararını Rusya hemen bir ultiमतomla protesto etmiş ve İngiltere de Rusya'ya destek vermiştir(Dördüncü, 2001, s. 80). Rusya ve İngiltere'nin baskısının artması üzerine eski statüye dönmek zorunda kalan Osmanlı Devleti, Eflak ve Boğdan beylerini tekrar atamış ve boğazları Rus gemilerine açmıştır. Ancak Rus Çarı I. Aleksandır'ın, hem Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi ortamdan hem de Osmanlı Devleti'nin hazırlıksız olmasından yararlanarak ve isteklerinin kabul edilmesini de dikkate almayarak 1806 yılında Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi üzerine Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yeni bir savaş başlamış oldu(Uçarol, 2008, s.107).

14 Haziran 1807'de Napolyon, Rusya ile tuttuğu Friedland muharabesini kazanmıştır. Bu zaferin kazanılmasında Rus ordusunun önemli bir bölümünün Eflak ve Buğdan'da bulunmasının payı vardır. Buna rağmen, Fransa'nın Rusya ile 7 Temmuz 1807 tarihinde imzaladığı Tilsit Antlaşması'nda Fransa, Osmanlı Devleti ile birlikte davranmaktan vazgeçmeyi ve Osmanlı'yı barışa zorlamayı taahhüt ediyordu. Ayrıca, antlaşmaya göre, Osmanlı-Rus görüşmeleri bir sonuca ulaşmazsa Fransa, Osmanlı'ya karşı savaşa katılacaktı ve ülkesini Rusya ile birlikte paylaşacaktı. Rusya da Napolyon'un fetihlerini tanıyordu (Akşin, 2005b, s. 99).

Rus ve Fransız Dışişleri yetkilileri Osmanlı'yı bölüşme planına göre, Memleketeyn ve Bulgaristan Rusya'ya, Arnavutluk, Mora ve Girit, Fransa'ya Bosna, Avusturya'ya ve Sırbistan bağımsız olacaktı. Daha ayrıntılı bir plana göre ise Rusya, yukarıdaki topraklara ek olarak Trakya ve İstanbul'u ve Fransa da Ege Adaları, Suriye ve Mısır'ı alacaktı. Ancak, İstanbul'un Ruslar tarafından alınmak istenmesine karşı çıkan Napolyon, 1808'de Çar Aleksander ile Erfurt'ta yaptığı görüşmede Osmanlı'yı bölüşme tasarısını görüşmeye yanaşmadı (Akşin, 2005b, s. 99).

Rusya'nın 1806 yılında Hotin ve Bender kalelerini ele geçirmesiyle

başlayan bu savaşta Osmanlı Devleti, Rusların Tuna nehrine inmesini önlemek istemişse de bunda başarılı olamamış ve mağlup olmuştur(Kurat, 1990, s.50). Fransa'nın arabuluculuğunda 1807 yılında yapılan barış görüşmelerinde Slobozia Ateşkes Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmaya göre otuz beş gün içinde Eflak ve Buğdan'ın boşaltılması ve her iki devletin de savaş öncesi sınırlarına dönmesi kararlaştırılmıştı. Ancak, bu antlaşmadan memnun kalmayan Rusya'nın tutumu nedeniyle barış görüşmelerinden bir sonuç alınamamış ve iki devlet 1809 yılında üç yıl sürecek yeni bir savaşa girmişlerdi(Uçarol, 2008, s.110-113). 1811 yılına gelindiğinde Rusya'nın Napolyon tehlikesine karşı bütün dikkatini Fransa'ya vermek istemesi nedeniyle Osmanlı cephesini kapatmak, Osmanlı Devleti'nin de içişlerini düzenlemek ve Rusya tehlikesini barış yoluyla halletmek istemesi üzerine iki devlet 1811 yılında barış görüşmelerine başlamış ve 16 Mayıs 1812 tarihinde Bükreş Antlaşmasını imzalamışlardır(Aslantaş, 2013, s. 150-151). Bu antlaşmaya göre(Uçarol, 2008, s. 114): İki devlet arasında daha önce yapılmış bulunan antlaşmaların hepsinin yürürlükte olduğu yeniden onaylandı; İki devlet arasında sınır Prut, bu nehir Tuna'ya kavuştuktan sonra Tuna, sınır olacaktı. Rusya savaşta işgal ettiği yerlerden, Besarabya hariç, Eflak-Buğdan'ı ve Anadolu'daki yerleri Osmanlı Devleti'ne geri verecekti; Osmanlı Devleti, Sırlara iç yönetimlerinde daha geniş ayrıcalıklar verecekti; Osmanlı Devleti'nin Rusya ile İran arasındaki savaş ve anlaşmazlığın giderilmesi ve barışın yapılabilmesi için iki taraf arasında iyi niyetle çalışma yapmasına Rusya razı olacaktı.

Osmanlı Devleti bu antlaşmayı oldukça az toprak kaybıyla sonuçlandırmasına rağmen(Uçarol, 2008:114) Rusya'nın Tuna nehrine kadar gelmesine ve Besarabya'yı idaresi altına almasına engel olamamıştır(Kurat, 1990, s. 51). On dokuzuncu yüzyılda ulus ve azınlık kavramları Osmanlı Devleti'ni de etkilemeye başlamış ve büyük devletlerin Osmanlı'yı parçalama ve paylaşma çalışmaları nedeniyle(Yıldız, Çaraçağıl, 2012, s. 275), Osmanlı Devleti'nin Sırlara iç yönetimlerinde özerklik vermesi onların siyasi varlığını tanımalarına neden olmuş ve imparatorluk içinde ulusçuluk hareketlerinin başlamasına da zemin hazırlamıştır(Uçarol, 2008, s. 114).

Bükreş Antlaşması'nın, Eflak ve Buğdan'a imtiyaz verilmesi, Osmanlı-Rus sınırı ve Sırlara tanınan imtiyazlar hakkındaki maddeleri anlaşmazlığa sebep olmuş ve Rusya antlaşmanın aceleye geldiğini ileri sürerek bu maddelerin açıklığa kavuşturulmasını istemiştir. İki devlet arasında uzun süren müzakerelerden sonra 30 Eylül 1826 tarihinde müzakereler tamamlanmış ve 8 maddeden oluşan Akkerman Antlaşması imzalanmıştır. Bükreş Antlaşması'nın maddelerinin şartlarının takviyesine ve anlamlarının açıklığa kavuşturulmasına

hizmet etmesi amaçlanan söz konusu antlaşmanın bazı maddeleri şu şekildedir(Aslantaş, 2013, s. 163-164): *Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Tuna nehrindeki sınırına dair ihtilaf konularını gidermek için iki taraf sahilinde belli bir mesafe aralık verilecektir; Osmanlı İmparatorluğu Eflak ve Boğdan'ın mevcut olan imtiyazlarını ve münferit senette belirtilen hususları andlaşmanın parçası olarak kabul eder; Bükreş Andlaşması'nın Sırlarla ilgili sekizinci maddesi 18 ay içinde tamamen uygulanacaktır.*” Sırlara verilecek imtiyazların söz konusu andlaşmaya bağlı münferit senede göre Sırlarla İstanbul'da karara bağlanıp, buna dair ferman çıkarılması ve bu fermanın andlaşmanın bir parçası sayılması kararlaştırılmıştır. Rus tebaasının Cezayir-i Garb korsanlarının gaspı, 1806 savaşı ve 1821 isyanından sonra meydana gelen müsadereleden doğan zarar ve ziyanların hakkaniyet üzere tazmin edilmesi ve Rusya bayrağı altındaki Rusya tüccar gemileri Osmanlı İmparatorluğu'nun sularında serbestçe seyrüsefer edebilmesi, bu tüccarların imtiyazlarının devam etmesi ve son olarak, Rus gemilerinin Boğazdan engellenmeden geçmesi kararlaştırıldı.

Bu antlaşmayla birlikte Bükreş Antlaşması değişikliğe uğramış, Eflak Boğdan ve Sırbistan üzerindeki imtiyazlar artarken(Turan, 1951, s. 112), Rusya'nın nüfuzu da Osmanlı Devleti ve Balkanlar üzerinde artmış ve bu antlaşma da 1829 yılında yapılan Edirne Antlaşması'nın iskeletini oluşturmuştur(Aslantaş, 2013, s. 164-165).

1821 tarihinde önce Boğdan'da daha sonra da Mora'da isyan çıkaran Rumlar 1822 tarihinde de Yunanistan'ın bağımsızlığı için isyan çıkarmışlar, Osmanlı Devleti isyanı bastırmasına rağmen İngiltere, Fransa ve Rusya'nın karışmasıyla mesele uluslararası bir nitelik kazanmıştır(Turan, 1951, s. 111). Bu sırada Yeniçeri ocağını kaldıran Osmanlı Devleti'nin yerine kurduğu yeni ordu yeterince hazırlıklı değildi ve 1827 yılında da Navarin'de Osmanlı donanması yakılmıştı. Ayrıca İngiltere ve Fransa ile arasının iyi olmaması ve Rusya'nın da bu devletlerle birlikte Avusturya'yı da sadece Yunan sorununu çözeceğine ve amacını Osmanlı Devleti'nden toprak kazanmak olmadığına inandırması da bu devletlerin tarafsız kalmasını sağlamış ve böylece Rusya amacına daha rahat ulaşma imkânına kavuşmuştu(Kara, 2005, s. 121). İngilizler ve Fransızlar, arabuluculuk teklifleri reddedilince, İstanbul'u terk ettiler. Rusya da 26 Nisan 1828 tarihinde Osmanlı'ya savaş ilan etti(Akşin, 2005b, s. 110). Rus ordusu Avrupa cephesinde Eflak, Boğdan ve Bükreş'i, Kafkas cephesinde ise Anapa, Ahıska, Poti ve Karadeniz kıyısındaki kaleleri alarak Kars'ı işgal etmiştir. Sürekli ilerleyen Rus ordusu, 1829 yılının yaz aylarında batıda Edirne, doğuda Erzurum'a kadar gelmiştir. Rusya'nın İstanbul'a yaklaşmasından tedirgin olan Avrupa devletleri II. Mahmut'a barış için baskı yaptılar. Bu durum karşısında

barış istemek zorunda kalan Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 14 Eylül 1829 tarihinde savaşı sona erdiren Edirne Antlaşması imzalanmıştır(Erim, 1953, s. 139).

Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında dönüm noktası olaylardan biri olan antlaşma ile Osmanlı Devleti Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Batı'da Prut Nehri'nin yine sınır olarak kaldığı Edirne Antlaşması'yla Memleketyn içişlerinde bağımsız kaldı. Edirne Antlaşması'nın 4. maddesinde belirlenen doğu sınırimız şu şekilde çizilmiştir(Sertoğlu, 2011, s. 2913): “*Doğu hudutları; Gürcistan, İmere, Megril, Guril, ve Kafkasya taraflarında bulunan diğer yerler bir zamandan beri Rusya'ya katılmış olduğundan ve Rusya Devleti Türkmençay Antlaşması ile de İran'dan Erivan, Nahcivan hanlıklarını da aldığından, Osmanlı ve Rus Devletleri ileride bir nizaya meydan vermemek gayesiyle; Guril memleketinin Karadeniz'den şimdiki sınırı ile giderek İmere hududuna çıkıp oradan en doğru yolu takiben Ahıska ve Kars eyaletlerinin Gürcistan sınırına bitişik oldukları yerlere kadar olan hattı sınır tayin etmişlerdir. Buna göre Anapa, Poti, Ahıska ve Ahılkelek Ruslarda kalacak; Erzurum, Kars, Doğu Bayezid şehir ve eyaletleriyle Ahıska eyaletinin kalan kısmı, Osmanlılara iade olunacaktır.*” Böylece Kafkasya'da stratejik önemi olan yerleri ele geçiren Rusya, bu antlaşma ile biraz daha güneye inmiştir (Erim, 1953, s. 166). Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra imzalanan en ağır antlaşma olan Edirne Antlaşması'yla Osmanlı İmparatorluğu, Doğu Anadolu'da Anapa, Ahıska ve Poti'yi Ruslara bırakmıştır (Yılmaz, 2001, s. 1).

Osmanlı Devleti'nde 1832-1833 yılları arasında Mısır sorunu çıkmış ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın orduları Anadolu'ya kadar gelmişti. İngilizlerden yardım alamayan Sultan II. Mahmut, bunun üzerine Rusya'dan yardım istemiştir (İnalçık, 2009, s. 221). Kendi çıkarları açısından zayıf ve Rusya himayesinde bulunan Osmanlı Devleti'ni tercih eden Rusya bu teklifi kabul etmiş ve İstanbul'a bir filo ve kara ordusu göndermiştir. Böylelikle, Rusya Osmanlı Devleti üzerinde baskın konuma gelmiştir (Erim, 1953, s. 294).

Osmanlı Devleti'nin zor durumundan yararlanan Rusya, 1833 yılında Osmanlı Devleti ile Hünkar İskelesi Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre, Rusya'ya bir saldırı olursa Osmanlı İmparatorluğu Boğazları kapatacaktır. Yani Rusya, Boğazları kendine açarken, diğer devletlerin savaş gemilerine kapatıyordu. Avrupa devletleri bu antlaşmanın Boğazları Rusya'ya açtığını düşündükleri için İngiltere, başka devletlerin savaş gemilerinin barış zamanında Boğazlardan geçmesi konusunu Osmanlı İmparatorluğu'nun yetkisinden alıp, bu konuyu milletlerarası bir statüye bağlamak istemiş ve buna da 1841 yılında Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasını sağlayarak başarmıştır. Sözleşmede

Boğazların kapalılığı ilkesi kabul edilmiş olup, bu ilkeye göre barış zamanında hiçbir yabancı devletin savaş gemisi boğazlardan geçmeyecektir. Eğer Osmanlı Devleti kendisi savaşa girerse Boğazları istediği devlete açıp kapayabilecektir (Armaoğlu, 1993, s. 52-53). Bu sözleşme ile hem Osmanlı İmparatorluğu'nun hükümlerlik hakları zayıflatılmış hem de Rusya'nın savaş gemilerinin Boğazlardan geçmek suretiyle Akdeniz'e inmesi önlenmiştir. Bir süre sonra, Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nde sağlanmış olduğu üstünlüğü uzun süre sürdüremeyeceğini anlayan Rusya da İngiltere'ye katılmıştır (Sander, 2010, s. 303).

1841 yılında imzalanan Boğazlar Sözleşmesi'yle Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunun azaldığını ve Osmanlı Devleti'nin, İngiltere ve Fransa'ya yaklaştığını gören Çar Nikola, 1853'te İngiliz elçisiyle yaptığı görüşmede Osmanlı Devletini 'hasta adam' olarak niteleyerek mirasının gürültüsüzce paylaşılması önerisinde bulunmuştur. Rusya, Memleketeyn, Sırbistan ve Bulgaristan'ı Osmanlı'dan almak istiyordu (Akşin, 2005b, s. 131). Osmanlı'yı paylaşma teklifinin İngiltere tarafından kabul edilmemesi üzerine tek başına harekete geçmeye karar vermiş ve Osmanlı Devleti'ne gönderdiği elçi ile bazı isteklerde bulunmuştur. Rusya, 1849 yılındaki mülteciler sorununun kendisinde yarattığı ezikliği, kutsal yerlerde kazanacağı bir zaferle gidermek istiyordu (Akşin, 2005b, s.130). Kudüs ve çevresinde Ortodoks Kilisesine ayrıcalıklar verilmesi ve Ortodoks toplumların Rusya'nın koruyuculuğuna verilmesini istemiştir. Osmanlı Devleti egemenlik haklarına zarar verdiği için kabul etmemiştir. Rusya'nın bu istekleri İngiliz ve Fransız elçilerin yardımıyla kısa bir süre için çözümlenmiş görünse de Rusya tekrar aynı isteklerde bulunmuş ve 21 Mayıs 1853'de Rus elçisinin İstanbul'dan ayrılmasıyla Osmanlı Devleti ile Rusya arasında siyasi ilişkiler kesilmiştir (Armaoğlu, 1993, s. 216-223).

Rusya'nın Eflak ve Boğdan'a girmesi iki devlet arasındaki ilişkileri bozmuş ve Osmanlı Devleti, 4 Ekim 1853'de Rusya'ya savaş ilan etmiş, İngiliz ve Fransız filoları da İstanbul önlerine gelmişlerdir. Rus filosunun, Batum'a erzak ve savaş malzemesi götürürken fırtına sebebiyle Sinop'a sığınmış olan Osmanlı filosunu yakması üzerine Rusya'nın Karadeniz'deki gücünün farkına varan İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti ile 12 Mart 1854'de İttifak Antlaşması yapmıştır. Söz konusu antlaşmaya göre İngiltere ve Fransa saldırıya uğramış olan Osmanlı Devleti'nin topraklarını korumak üzere kara ve deniz kuvvetleri göndermeyi taahhüt etmişlerdir. 28 Mart 1854 tarihinde İngiltere ve Fransa, Rusya'ya savaş ilan ettiler. İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti, Rusya'nın askeri güçlerinin önemli bir kısmını bulundurduğu yer olan Kırım'a asker çıkararak savaşı burada sürdürmüşlerdir. Özellikle önemli bir liman olan

Sivastopol'u ele geçirmek isteyen müttefikler bunu başaramayınca asker sayısını daha da artırmışlar ve İtalya'nın (Piyemonte) da katılımıyla 9 Eylül 1855'de Sivastopol'u ele geçirmişlerdir. Rusya, Doğubeyazıt ve Kars'ı ele geçirmesine rağmen savaşa devam edecek durumu olmadığı için barış istemiş ve 30 Mart 1856'da Paris Barış Antlaşması imzalanmıştır (Armaoğlu, 1993, s. 224-230). İngiltere için önemli olan Avrupa güç dengesi idi ve bu amaçla savaştı. Avrupa'daki herhangi bir değişiklik bir devletin tek yanlı iradesiyle değil, "Avrupa Uyumu" çerçevesinde diplomasi yoluyla yapılmalıydı. Bu kapsamda, Rusya'nın zorla değiştirmeye çalıştığı güç dengesi korunmuş oldu (Sander, 2010, s. 307).

Osmanlı Devleti dışında, İngiltere, Avusturya, Fransa, Rusya, Piyemonte ve savaşa katılmadığı halde Avrupa'da söz sahibi olmak için Prusya'nın katıldığı Paris Barış Antlaşması ile katılan devletler Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne saygı duymayı yükümlenmişlerdir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin Avrupa uyumuna katılması ve Avrupa hukukundan yani uluslararası hukuktan yararlanması kabul edilmiştir (Akşin, 2005b, s. 132).

Antlaşmanın ikinci maddesinde iki tarafın da işgal ettiği bütün arazileri boşaltacağı belirtilmiştir. Üçüncü maddesinde Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne ait Kars Kalesi ve diğer toprakları boşaltacağı buna karşılık dördüncü maddede de müttefiklerin Sivastopol, Balaklava, Kamış, Gözleve, Kerç, Yenikale ve Kılburun şehir ve limanları ile müttefik askerlerinin elinde bulunan diğer yerleri Rusya'ya geri verecekleri belirtilmiştir (Sertoğlu, 2011, s. 3078).

Antlaşmada doğu sınırimızda bir değişiklik olmamış ve Doğu Anadolu'da Edirne Antlaşması ile Rusya'ya bırakılan Anapa, Ahıska ve Poti yine Rusya'da kalmıştır. Bu antlaşmanın en önemli özelliği Karadeniz'in ticaret gemilerine açık harp gemilerine kapatılacak olmasıdır. Ayrıca, bu antlaşmayla birlikte Osmanlı Devleti ve Rusya Karadeniz'de tersane ve donanma bulundurmayacaklar, aralarında anlaşarak hafif savaş gemileri bulunduracaklardı (Yılmaz, 2001, s. 2).

Paris Barış Antlaşması sadece İstanbul ve Boğazları ele geçirme planları yapan ve Osmanlı Devleti üzerinde nüfuzu artan Rusya'yı dizginlemişti (Erim, 1953, s. 373-374). 1856 Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü Avrupalı devletler tarafından garanti altına alınmıştı. Ancak Osmanlı'daki Hıristiyan azınlıkların korunması da bu anlaşma ile yabancı devletlere verildiği için Rusya antlaşmadaki bu maddeyi bahane ederek "Panislavist" politikalarını uygulamaya koyacak ve Balkanlardaki Slav topluluklarını Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandıracaktır (Erkan, 1996, s. 12).

Paris Antlaşması'nın imzalanmasından sonra aynı antlaşmaya bağlı olarak Osmanlı Devleti ve Rusya arasında İngiltere ve Fransa'nın da katılımıyla 5 Aralık 1857'de, "Osmanlı Devleti-Rusya Sınır Antlaşması" imzalanmıştır(Apaydın, 2009, s. 94-97). Antlaşmanın birinci bendine göre Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki sınır, oldukça ayrıntılı bir şekilde çizilmiştir. Antlaşmanın ikinci bendinde ise birinci bende çizilen sınırın haritada kırmızı bir hat olarak gösterildiği belirtilmiş olup, dördüncü maddesinde iki ay içerisinde onaylanacağı belirtilmiştir(Apaydın, 2009, s. 97).

Rusya, Paris Antlaşması'nda geçen Karadeniz'in tarafsızlığı ve donanma bulundurulmayacağı maddelerini hiçe saymış ve ortaya çıkan fiili durumu da 1871 yılında imzalanan Londra Antlaşmasıyla Avrupa Devletlerine kabul ettirmiştir(İpek, 2002, s. 9). Osmanlı Devleti, 1876 yılının Mayıs ayında çıkan Bulgar isyanını bastırması, ardından aynı yılın Temmuz ayında Karadağ ve Sırbistan'ın açtığı savaşı kazanmıştı. Ancak, Avrupa Devletlerinin işe karışması ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açmak için olayları kışkırtması üzerine Balkan sorununu çözmek isteyen Osmanlı Devleti Tersane Konferansı'nı toplamış, ancak Osmanlı Devleti'nin kabul edemeyeceği şartların ileri sürülmesi üzerine konferanstan sonuç alınamamıştır. Savaş çıkma olasılığının iyice yükselmesi üzerine Sırp ve Karadağ prensleriyle müzakere yapan Osmanlı Devleti Sırbistan'a Osmanlı Devleti'ne bağlı prenslik statüsü vermiş, ancak Karadağ ile anlaşmamıştır. Karadağ'ın Rusya'dan yardım istemesi üzerine Rusya, Avrupa devletleri ile 31 Mart 1877 tarihinde Londra Protokolünü imzalamıştır. Rusya, Londra Protokolü ile Avrupa devletlerinin kendi yanında yer almasını sağlamış ve bu protokolde Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan toplumlara karşı vaat ettiği ıslahatları yapmasını, bu ıslahatların büyükelçiler aracılığıyla kontrol edilmesini ve silahlı kuvvetlerinin azaltılmasını istemiş, ancak Osmanlı Devleti'nin reddetmesi üzerine Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır(Durmaz, 2015, s. 110).

Savaş 24 Nisan 1877 tarihinde başlamış ve Batıda Tuna cephesi doğuda Kafkas cephesi olmak üzere iki cephede on ay kadar devam etmiştir(Yapıcı, 2012, s. 326). Rusya diğer devletlerin tarafsızlığını sağlamak suretiyle savaşı kazanacağını düşündüğünden Avusturya-Macaristan ve Romanya ile antlaşma imzalamıştır. İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya'nın da tarafsızlığını ilan etmesi üzerine Osmanlı Devleti Rusya ile karşı karşıya kalmıştır(Durmaz, 2015, s. 113).

Rus kuvvetlerinin batıda Filibe ve Edirne'yi aldıktan sonra doğuda Kars Kalesi'ni alıp, İstanbul'a doğru harekete geçmesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu barış istemek zorunda kalmış(Erkan, 1996, s. 12) ve 3 Mart 1878

tarihinde Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. 29 maddeden oluşan antlaşmanın bazı önemli maddeleri şöyledir (Uçarol, 2008, s. 384-385): Osmanlı Devleti; Karadağ'ın, Sırbistan'ın Romanya'nın bağımsızlığını kabul edecektir. Romanya, Besarabya'yı Rusya'ya verecek, buna karşılık Dobruca'yı alacaktır (Madde 1-5,19); Bulgaristan: Osmanlı Devleti'ne bağlı, vergi verir, özerk bir prenslik haline getirilecektir. Bulgaristan sınırları Tuna'dan Ege Denizi'ne, Karadeniz'den Arnavutluk'a kadar olan alanı kapsayacaktır (madde 6);Doğu Anadolu'da Rusya askerinin işgali altında bulunup Osmanlı Devleti'ne geri verilecek yerlerin boşaltılması iki devlet arasındaki iyi ilişkilerde karışıklıklara yol açabileceğinden Osmanlı Devleti, Ermenilerin yerleşmiş olduğu eyaletlerde bölgenin gerektirdiği ıslahatlar ile düzenlemeleri geciktirmeden yapacak ve Ermenileri Kürtlere ve Çerkezlere karşı koruyacaktır (Madde 16); Osmanlı Devleti Kotur'u İran'a verecektir (Madde 18).

3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Kafkas sınırı yeniden çizilmiştir(Erim, 1953, s. 395-396): Antlaşmanın 19. maddesindeki *“Rusya İmparatoru hazretlerinin taleb ve Devlet-i Aliye'nin tediyesini teahhüd eylediği tazminat-ı harbiye ve Rusya'nın uğradığı zaiyat atide muharrer hesaplardan mürekkebirdir. (evvela) dokuzyüz milyon ruble (ordunun idaresi, mühimmatın nakli ve edevati harbiye siparişi) gibi vukubulan muharebe mesarifinemahsusdur (saniyen) dörtyüz milyon ruble memleketin sevahil-i cenubiyesine ve ihracat ticaretine be senayie ve demiryollara ika olunan hasaretmahsusdur (salisen) yüzmilyon ruble bihasbelistila Kafkasya'da idilan zararlara mahsusdur (rabian) on milyon ruble memalik-i Osmaniyede bulunan Rusya tebeasının ve tesisatının uğradığı zarar ve ziyana mukabildirki cümlesi bir milyar dörtyüz on milyon ruble ider,Rusya İmparatoru Devlet-i Aliye'nin müşkilat-ı maliyesini piş-i nazarı dikkate alarak ve arzu-yıcanab-ı padişahiye imtisal eyleyerek yukarıdaki fıkra da münderiç mebaliğın kısm-ı azamını atide muharrer arazinin terki suretile tesviyeye muvafakat eyler...Ardahan ve Kars ve Batum ve Bayezid ile Soğanlı'ya kadar olan yerler terk edilecektir...”* ifadeleriyle suretiyle Kars, Ardahan, Batum, Bayezid ve Soğanlı savaş tazminatı olarak Rusya'ya bırakılmıştır.

Ayastefanos Antlaşması'nın bazı hükümleri çıkarlarına dokunan Almanya, İngiltere ve Avusturya bu antlaşmanın bazı hükümlerinin değiştirilmesi hususunda anlaşmaya varmışlar(Kurat, 1993, s. 355), Almanya'nın girişimleriyle Berlin Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede Osmanlı Devleti savaş öncesi duruma geri dönülmesini istediye de, Almanya bu kongrenin Osmanlı Devleti'nin çıkarları için değil Avrupa'daki güç dengesinin yeniden tesis edilmesi amacıyla toplandığını belirtmiş ve Osmanlı Devleti

açısından küçük bir değişiklik yapılmıştır(Durmaz, 2015, s. 117). Berlin Antlaşması'na göre Rusya, Batum, Kars ve Ardahan çevreleri ile Tuna'nın sol sahil boyunu almış, Doğu Bayezid, Osmanlı Devleti'ne bırakılmış, İngiltere ise Osmanlı'yı Rusya'dan korumak bahanesiyle Kıbrıs'a yerleşmiştir(Kurat, 1993, s. 355-356). Romanya, Sırbistan ve Karadağ bağımsız olmuştur. Rusya Besarabya, Kars, Ardahan ve Batum'u ve İran da Hotur'u almıştır. Makedonya Osmanlı'ya iade edilmiştir. Bosna, Avusturya işgal yönetimine bırakılmıştır. Ardından, 1881 yılında Fransa da Tunus'u almıştır. Osmanlı Devleti artık büyük devletlere de bel bağlayamayacağını anlamış, Kongrede kendisinden hiçbir toprak talebinde bulunmayan Almanya'ya dayanarak varlığını devam ettirme yollarını aramaya başlamıştır (Karal, 1962, s. 78-79).

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ile Türk nüfusunun en yoğun olduğu Bulgaristan'da, Bulgaristan Prenslığı'nin kurulmasıyla Osmanlı egemenliğinden çıkarılmıştır. Bulgarlar, Türkleri göçe zorlamak için baskıya başladılar. Böylece, Anadolu'ya doğru Türk göçü hızlanmıştır.

1905 yılında Japonya ile yaptığı savaş sonunda yenilen Rusya, yeniden Boğazları almak ve Akdeniz'e inmek çabası içine girmiştir. Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmek için İngiltere ve Fransa'nın desteğini alamayan Rusya, savaşa cesaret edememiş, bu defa da Avusturya-Macaristan ve İtalya ile anlaşma yollarını aramıştı. Bu nedenle Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i ilhak etmesine ses çıkarmamış, İtalya'nın da Trablusgarp üzerindeki haklarını tanımıştı (Kurat, 1993, s. 408-410).

4. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ VE 17 EKİM DEVRİMİ'NİN OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa devletleri arasında sömürge kapma yarışı hızlanmış, İtilaf ve İttifak devletlerini oluşturacak iki gruplaşma ortaya çıkmıştır. 1872 ve 1881 yıllarındaki Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın oluşturdukları ve Birinci ve İkinci Üç İmparatorlar Birliği'nin başarısı olması üzerine ve 1882 yılında Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasında üçlü ittifak kurulmuş ve bu antlaşma 1892, 1907 ve 1912 yılında üç defa yenilenmiştir. Öte yandan, 1894 yılında Fransız-Rus, 1904 yılında İngiliz-Fransız ve 1907 yılında da İngiliz-Rus antlaşması yapılarak üçlü itilaf oluşturulmuştur(Tepkaya, 2002, s. 68). Birinci Dünya Savaşı yaklaşırken Osmanlı İmparatorluğu savaşlardan yeni çıkmış, Trablusgarp Savaşı'nın üzerinden iki yıl Balkan Savaşları'nın üzerinden henüz bir yıl geçmişti. Osmanlı İmparatorluğu bu savaşlarda hem büyük toprak kayıplarına uğramıştı, hem de

yorgun ve moral bozukluğu içindeydi (Kartal, 1999, s. 373-379), Rusya'yı frenlemek amacıyla önce İngiltere ve Fransa ile ittifak yapmanın yollarını aramışsa da bunu başaramamıştır (Eraslan, 2002, s. 610).

Sonunda, Rusya'ya 10 yıllık bir savunma anlaşması yapmayı teklif eden Osmanlı İmparatorluğu'nun, Kafkaslarda askeri yığınak yapmama, Balkanlarda Rus çıkarlarına aykırı hareket etmeme, Boğazlar sorununu dostluk çerçevesinde çözme ve buna karşılık kendisinin de bazı adalar ile Bulgaristan topraklarının bir bölümünü alma önerisi (Kartal, 1999, s. 383), İstanbul ve boğazları alma konusunda müttefikleri ile anlaşmaya varmış olan Rusya tarafından, Alman askeri heyetlerinin Türkiye'de olması bahane edilerek geri çevrilmiştir (Eraslan, 2002, s. 611). Bu teklifin Rusya tarafından kabul edilmemesi nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmek zorunda kalması, Kafkasya'yı, Rusları bölgeden çıkararak bir İslam Devleti kurmak isteyen Enver Paşa'nın uygulayacağı politikanın merkezine yerleştirmiştir (Yılmaz, 2008, s.125).

Osmanlı Devleti ile Almanya arasında 2 Ağustos 1914 yılında Sadrazam Sait Halim Paşa ile Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Baron Von Wangenheim'in katıldığı Osmanlı-Alman Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre (Uçarol, 2008, s. 568): Osmanlı Devleti ve Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Sırbistan arasındaki anlaşmazlıkta tarafsızlıklarını koruyacaklardır; Rusya, Avusturya'ya savaş açtığı zaman Almanya savaşa girerse, Osmanlı Devleti de savaşa girecektir; Osmanlı Devleti bir tehdit altına düşerse Almanya gerekirse silahla Osmanlı Devleti'ni koruyacaktır; Savaş olduğu takdirde Almanya askeri heyetini Osmanlı Devleti emrine verecekti.

Savunma antlaşması niteliği taşıyan antlaşmaya göre savaşa girmesi gereken Osmanlı İmparatorluğu'nun tarafsızlığını ilan etmesine karşın(Uçarol, 2008, s. 569) kendisine sığınan Alman savaş gemilerinin Karadeniz'e açılarak Rus kıyılarını topa tutmaları sonucu Rusya'nın, 2 Kasım 1914 tarihinde savaş ilan etmesi üzerine savaşa girmiş oldu. Görünürdeki neden bu olsa da asıl neden Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar üzerindeki istekleri, Almanya'nın Ortadoğu'ya açılma planları ve İngiltere ve Fransa'nın İmparatorluğu paylaşma kararlarıydı(Bilge, 1992, 6). Bu olay üzerine Rusya, Anadolu'nun kuzey-doğu sınırında saldırıya başlamış, Zivin, Doğu Beyazıt ve Diyadin'i ele geçirmiştir. (Kartal, 1999, s. 414-422). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda kaybedilen Kars, Ardahan ve Batum'u geri almak, Kafkas halkını Rus boyunduruğundan kurtarmak ve Orta Asya'da yaşayan Türklerle temasa geçerek Turan planını gerçekleştirmeyi amaçlayarak (Durak, 2015, s. 511) Sarıkamış Harekâtı adını taşıyacak olan savaşa karar veren Enver Paşa, Osmanlı ordusunun sayıca üstün

olmasına soğuk kış şartları ve teçhizat eksikliği nedeniyle Sarıkamış'ta 90.000 civarında şehit verilmesi üzerine geri çekilmek zorunda kalmıştır (Karal, 1999, s. 414-422). Ruslar, 1915 yılından itibaren Doğu Anadolu'da karşı hücumu geçerek 1916 Ağustos ayına kadar Van, Erzurum, Muş, Bitlis ve Trabzon'u ele geçirmiştir (Bilge, 2005, s. 8).

Ekim 1917 de Rusya'da Lenin ve arkadaşları 17 Ekim Devrimi'ni yaptılar. Bolşevikler, Çarlık Rusyası'yla İngiliz ve Fransızlar arasında Boğazlara ilişkin gizli antlaşmaları açıkladılar. Bu antlaşmaları tanımadıklarını ve İstanbul'un Müslümanların (Türklerin) elinde kalacağını ilan ettiler (Kurat, 2011b, s. IX). 17 Ekim Devrimi'nden sonra Rus hükümeti barış imzalamaya hazır olduğunu ilan ederek daha önceden yapılan gizli anlaşmaların geçersiz olduğunu açıklamıştır. Bu barış çağrısı Osmanlı Devleti tarafından olumlu karşılanmış ve Rusya'nın galip gelmesi durumunda ne yapılacağı düşünüldüğü bir sırada bu çağrı Osmanlı Devleti'nin imdadına yetişmiştir. Bolşevik Hükümeti ile Almanya, Avusturya Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında Brest-Litovsk'ta 15 Aralık 1917 tarihinde Brest-Litovsk Ateşkes Antlaşması yapılmıştır (Bilge, 1992, s. 10-18). Ateşkes Antlaşması'nda Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki savaş haline son verileceği ve ateşkes hattının belirlenmesi iki devletin başkumandanlıklarının görüşmesi sonucunda olacağı belirtilmişti (Şahin, 2002, s.154). Bu anlaşmanın ayrıntılarının belirlendiği 18 Aralık 1917 tarihli Erzincan Mütareke'sine göre (Kurat, 1990, s.333-334):Karşılıklı olarak bütün düşmanca hareketler kesilecek ve sınır çizgisi tespit edilecekti. Antlaşmaya göre, Karadeniz sahilinden Dersim-Krandah Dağı ve Pohtur Dağına kadar olan bölgede her iki taraf için en ileri siper hattından geçen hatt-ı fasıl tespit edilmiş, böylece 29 Ekim 1914 yılında başlayan Türk-Rus Savaşı 18 Aralık 1917 tarihinde fiilen bitmiştir (Yavuz, 2013, s. 207-232).

Ateşkes antlaşmalarının yapılmasından sonra Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasında barış görüşmeleri 20 Aralık 1917 yılında Brest-Litovsk'ta başlamıştır ve sonuçta 3 Mart 1918 tarihinde Brest-Litovsk Antlaşması imzalanmıştır (Uçarol, 2008, s. 595-596).

3 Mart 1918 tarihinde imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması'nda Müttefikler ile Sovyetler Birliği arasında Ortak Antlaşma metni imzalanmıştır. Ayrıca, aynı gün Sovyetler Birliği ve Müttefik devletler arasında ikili antlaşmalar da yapılmıştır. Taraflar arasında imzalanan Ortak Barış Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren IV. ortak maddesine göre Rusya'nın Doğu Anadolu'da işgal ettiği vilayetleri en kısa zamanda boşaltması ve ayrıca Rus askerlerinin de Kars, Ardahan ve Batum (Evliye-i Selase)

sancaklarından en kısa zamanda çekilmesi öngörülmüştü. Bu sancakların durumu ise antlaşmada şu şekilde belirtilmişti: “*Ardahan, Kars, Batum muntikalarından da hemen Rus askerleri boşaltılacaktır. Bu muntikaların yeni teşkil edilecek idari-hukuki ve milletlerarası hukuk nizamına Rusya karışmayacak ve bu muntikalar ahalisine, komşu devletler ve bilhassa Türkiye ile mutabık kalınmak suretiyle, yeni idare şeklini kurmasına muvafakat edilecektir*”(Kurat, 1967, s. 407).

Ortak metin haricinde SSCB ile her bir devlet arasında tamamlayıcı mahiyette ayrı ayrı antlaşmalar imzalanmıştır. SSCB ile Türkiye arasında imzalanan antlaşmanın birinci maddesi ortak metnin IV. maddesinde belirtilen yerlerin boşaltılması konusunu düzenlemiş ve SSCB bütün kuvvetlerini altı ile sekiz hafta içerisinde savaştan önceki sınırın öteki tarafına çekmeyi, işgal edilen yerlerin boşaltılması sırasında bu yerlerin Türk kuvvetleri tarafından işgal edilmesine kadar emniyetini sağlamayı taahhüt etmiştir (Kurat, 1967, s. 408). Antlaşmanın 2. maddesinde ise sınırlar konusu ele alınmış ve sınırların belirlenmesi için iki komisyon kurulması ve birinci komisyonun Türkiye ile Rusya’yı birbirinden ayıran sınır hattını tespit etmesi kararlaştırılmıştır. İkinci komisyonun ise Kars, Ardahan ve Batum ile Rusya arasındaki sınırı tespit edeceği, bu sınır hattının ise 1877-1878 Türk Rus harbinden önceki sınırla aynı olacağı belirtilmiştir (Kurat, 1967, s. 409).

Antlaşmanın IV. Maddesine göre Elviye-i Selase’nin Osmanlı Devleti’ne ilhakı kabul edilmiş olduğu halde Bolşevik Hükümeti’nin, çekildiği bu bölgelere Ermeni ve Gürcü birlikleri yerleşmişlerdir (Kurat, 1990:490). Bu yüzden, Kafkas cephesinde (Şahin, 2002, s. 185)12 Şubat 1918 tarihinde ileri harekâta başlamış ve 13 Şubat 1918’de Erzincan’ı Rus işgalinden kurtarmıştır. Erzurum yönündeki harekâta öncelik verilmiş, doğuya kaçan Ermeni çeteleri takip edilerek 16 Şubat 1918 tarihinde Erzincan, Gümüşhane, Torul hattının doğusuna kadar olan topraklar Ermenilerden kurtarılmıştır. 17 Şubat tarihinde Akçaabat ele geçirilmiş, 20 Şubat 1918’de de Bayburt alınarak Trabzon’un batısına gelinmiş ve 24 Şubat 1918 tarihinde Trabzon Türk ordusu tarafından geri alınmıştır. Türk ordusu, 12 Mart tarihinde de Erzurum’u kurtarmıştır. 2 Mart 1918’de Rize, 37. Kafkas fırkası tarafından düşman işgalinden kurtarılmıştır (Şahin, 2002,s. 446-455). 6 Nisan 1918’de Van, Ermeni istilasından kurtarılmıştır (Şahin, 2002, s. 457-458).

Brest-Litovsk Barış Antlaşması’na dayanarak Elviye-i Selase’nin geleceğini belirlemek için harekete geçen Osmanlı Devleti, 7 Mart 1918 tarihinde Maverayı Kafkas Ordusu Kurmay Başkanına yazı göndererek bu vilayetlerin kısa sürede tahliye edilmesini istemiştir (Şahin, 2002, s. 446-257).

Bu konuların görüşülmesi için Trabzon'da toplanan konferansta Maveraya-yı Kafkasya Hükümeti'nin temsilcisi Transkafkasya heyeti ile Türk heyeti arasında yapılan görüşmelerde bir karar alınmadan toplantı sona ermiştir(Sürmeli, 2001, s. 73). 11 Mayıs'ta Batum'da görüşmeler tekrar başlamış, Türk heyeti 1829 Edirne Antlaşması'yla Ruslara bırakılan ve ahalisi Türk olup anavatana katılmayı arzu eden Ahıska ve Ahılkelek'in, Kars, Gümrü, Ecmiyadzin, Nahçıvan ve Culfa demiryolunu içine alan bölge ve bu bölge demiryolunun Osmanlı Devleti'ne bırakılması ve İngiltere ile savaşın sürdüğü müddetçe bütün Kafkas demiryollarının Osmanlı Devleti tarafından kullanılması isteğinde bulunmuştur(Yüceer, 2002, s. 30).Gürcü delegelerin bu isteği kabul etmemesi üzerine Osmanlı Devleti'nin, Maveraya-yı Kafkasya hükümeti üzerinde baskı oluşturması için 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa, 1. ve 2 Kolordulara Arpaçay'ın doğusuna geçmesi için emir vermiş bu harekât neticesinde Gümrü kuşatılmış, Türk birliklerine karşı duramayan Ermeni kuvvetleri geri çekilmiş ve Gümrü-Culfa ile Gümrü-Tiflis demiryolu kontrol altına alınmıştır. 16 Mayıs'ta Gümrü denetim altına alınmış, askeri harekâttan sonra Maveraya-yı Kafkas Hükümeti Elviye-i Selase'nin Osmanlı toprağı olduğunu resmen kabul etmiştir(Yüceer, 2002, s. 26-27).

Osmanlı Devleti'nin şartlarını ağır bulan Transkafkasya Seym'inin 26 Mayıs 1918'de kendini feshetmesi üzerine Gürcüler ve Ermeniler aynı gün Azerbaycan ise 28 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu devletlerin bağımsızlıklarını ilan etmesi üzerine 4 Haziran 1918 tarihinde Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan ile ayrı ayrı barış antlaşmaları imzalanmıştır (Şahin, 2002, s. 483). Ermenilerle imzalanan bu antlaşmayla Kars, Gümrü, Uluhanlı, Culfa demiryolu Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmiş, Osmanlı Devleti de Ermenistan'ı resmen tanımıştı (Şahin, 2002, s. 612).Gürcülerle yapılan antlaşmaya göre, Gürcistan-Osmanlı Devleti arasındaki sınır Osmanlı Devleti lehine genişlemiş ve Batum'un yanı sıra Ahıska ve Ahılkelek kazalarının büyük kısmı Osmanlı Devleti'nin topraklarına katılmıştır. Osmanlı Devletiyle Ermenistan ve Azerbaycan arasında yapılan antlaşmaya göre ise Gümrü-Culfa demiryolu Osmanlı Devleti'ne geçmiştir(Yüceer, 2002, s. 31).Ancak SSCB'nin Batum görüşmeleri sırasında alınacak kararları tanımayacağını ilan etmesi, Gürcistan ve Ermenistan parlamentolarında onaylanmaması nedeniyle Batum Antlaşması yürürlüğe girememiştir(Şentürk, 2010, s.16).

Kars, Ardahan ve Batum alınmış, sıra Brest-Litovsk Antlaşmasında belirtildiği üzere plebisit yapılmasına gelmişti. 1918 yılı Ağustos ayının ikinci haftasında açıklanan sonuçlara göre oy kullanan 87.048 kişi arasından 85.129 evet, 441 hayır oyu çıkmış ve sonuçlara göre Elviye-i Selase Osmanlı

Devleti'ne katılmıştır (Gül, 2012, s. 367-380).

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı sonunda imzaladığı Birinci Mondros Mütarekesinin 15. maddesine dayanarak 24 Aralık 1918 tarihinde Batum'u işgal eden İngilizler bununla yetinmeyerek Kars ve Ardahan sancaklarının da işgal edileceğini söyleyerek boşaltılmasını istemiştir. Osmanlı birliklerinin Ocak 1919 tarihinde çekilmesiyle, Brest-Litovsk Antlaşması'yla kazandığımız Elviye-i Selase İngilizler tarafından işgal edilmiştir(Yüceer, 2002, s. 161).

5. ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULMASIYLA SINIRLARIN SON ŞEKLİNİ ALMASI

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Osmanlı Devleti kendi toprakları üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiş, doğan boşluğu ise işgalci devletler doldurmak için harekete geçmişler ve Osmanlı Devleti'nin topraklarını işgal etmeye başlamışlardır. Atatürk önderliğinde harekete geçen Türk Ulusu da işgalcilerle mücadeleye başlamıştır(Armaoğlu, 2010, s. 64). Ermenilerin Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan kurmak için harekete geçmesi ve 1920 yılının Temmuz ayından itibaren Türk bölgelerine saldırılara başlaması üzerine Türk ordusu da Eylül ayı başlarından harekât yaparak Sarıkamış, Kars ve Gümrü'yü almış, Ermenistan barış istemek zorunda kalmıştır. 3 Aralık 1920 tarihinde Ermenistan ile Gümrü Antlaşması imzalanmış ve böylece Ermenistan ile olan sınırimız belirlenmiştir(Sönmezoğlu, 1998, s. 61).

İngiltere ve yandaşlarına karşı giriştiği mücadelede Rusya'yı denge unsuru olarak kullanmaya çalışan Ankara Hükümeti, Misak-ı Milli sınırlarının bütünlüğünü bu şekilde sağlamaya çaba göstermiştir. Bu dönemde SSCB de, gücünün doruğunda olan ve kendisini güneyden kuşatan İngiltere'ye karşı ve rejimin güvenliği açısından Türkiye'ye ihtiyaç duymuştur(Sönmezoğlu, 1998, s. 58). Diplomatik ilişkilerin başlamasıyla birlikte devam eden zorlu görüşmelerden sonra Moskova'da Türkiye ve Sovyetler Birliği Dostluk Antlaşması imzalanmış ve böylelikle hem Türkiye'nin kuzey-doğu sınırları çizilmiş, hem de Rusya'nın yardımları Türkiye'ye ulaşmıştır.

Türkiye ile Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan Kars Antlaşması, daha önce Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında imzalanan Türkiye ve Sovyet Birliği Dostluk Antlaşması'nın Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan tarafından da teyit edildiği bir antlaşma

olmuştur. Böylelikle Türkiye'nin bu devletlerle olan sınırları kesin olarak çizilmiştir.

5.1. Gümrü Antlaşması

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Doğu sınırlarını Misak-ı Milli ilkelerine uygun olarak çizmek için Ermenistan'a karşı askeri harekât kararı alması üzerine Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Komutasında 28 Eylül 1920 tarihinde askeri harekât başlamıştır. İlk olarak Sarıkamış daha sonra Kars ve Gümrü alınmış ve Türk kuvvetleri karşısında mağlup olan Ermenistan barış istemek zorunda kalmış ve 2 Aralık 1920 tarihinde Gümrü Antlaşması imzalanmıştır(Soysal, 2000, s. 17).

On sekiz maddeden oluşan antlaşmanın birinci maddesinde Türkiye ile Ermenistan arasındaki savaş durumuna son verildiği açıklandıktan sonra ikinci maddesinde iki ülke arasındaki sınır belirlenmiştir(Soysal, 2000, s. 17-23). Antlaşmanın ikinci maddesinde sınırlar şu şekilde çizilmiştir: *“Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır (aşağı Karasunun döküldüğü yerden başlayarak, Aras Irmağı Kekaç kuzeyine dek Arpaçayı, daha sonra Karahan Deresi-Tiğnis batısı - Büyük Kımlı doğusu – Kızıtaş Büyük Akbaba Dağı) çizgisinden oluşur. “Kuki Dağı 10282-8022- Gamasur Dağı 8160-Kurdkulak köyü-Saat Dağı 7868- Arpaçay evleri 3080-Kemurlu Dağı 6930- Saraybulak 8071-Ararat İstasyonu – Aras ırmağı üzerinde Aşağı Karasu'nun döküldüğü yerden geçen çizginin güneyindeki (Nahçıvan, Şahtahtı, Şarur) bölgesinde daha sonra bir plebisitle saptanacak yönetim biçimine ve bu yönetimin kapsayacağı topraklara Ermenistan karışmayacak ve işbu bölgede şimdilik Türkiye koruyuculuğunda bir yerel yönetim kurulacaktır.”*

İkinci madde ile Kars, Sarıkamış, Kağızman ve Iğdır yeniden Türkiye topraklarına katılmış, ayrıca Ermenistan'ın güneyinde bulunan Nahçıvan, Şahtahtı-Şerur bölgesi geçici olarak Türkiye'nin koruyuculuğuna bırakılmıştır(Yılmaz, 2001, s. 107). Üçüncü maddesinde ise Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, ikinci maddede sözü geçen sınır ile Osmanlı sınırı arasında bulunup antlaşma uyarınca Türkiye'de kalacak ve üzerinde Türkiye'nin tarihsel, etnik ve hukuki ilişkisi inkâr edilemez toprakların hukuksal durumu konusunda, antlaşmanın onaylanmasından sonra üç yıl geçince plebisite başvurmayı kabul edeceği belirtilmiştir(Soysal, 2000, s. 19). Bu madde ile de Ermenistan Türkiye toprakları içinde bulunan hiçbir yerde Ermeni çoğunluğun olmadığını kabul etmiştir.

2 Aralık 1920 tarihinde Gümrü'de düzenlenen Gümrü Antlaşması'nın on sekizinci maddesine göre Antlaşma iki tarafın hükümetleri tarafından

onaylanacak ve suretleri Ankara’da teati edilecekti. Ancak antlaşmanın imzalanmasından sonra Ermeni Hükümeti düşürülmüş, Ermenistan Sovyetler Birliği’ne katılmıştır. Bu nedenle Gümrü Antlaşması onaylanamamış, ancak antlaşmada belirtilen sınırlar daha sonra imzalanan Moskova ve Kars antlaşmaları ile de doğrulanmıştır(Görgülü, 1999, s. 59).

5.2. Moskova Antlaşması (16 Mart 1921)

Sovyetler, Türk İstiklal harbine olumlu bakmışlar ve Anadolu’daki hareketi kendi devrimlerinin bir benzeri olarak görmüşlerdir(Yalçın, 2011, s.224). Misak-ı Milli’yi uygulamak için yönünü Sovyetlere çeviren Türkiye(Sonyel, 2003, s. 1-5) siyasi yalnızlıktan kurtulmak, Doğu sınırlarının güvenliğini sağlamak ve bu sayede Batı’da düşmanlara karşı daha rahat savaşabilmek için Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurmayı istemiş, Sovyetler Birliği de bu siyasi atmosfer içinde Kafkaslarda İngiliz etkisini kırmayı ve Ankara Hükümetine yaptığı para ve lojistik destek sayesinde Türkiye’nin rejiminin komünizm olacağını ummuştur(Aydoğan, 2007, s. 338).Mustafa Kemal Atatürk 26 Nisan 1920 tarihinde Lenin’e gönderdiği mektupta, askeri ve siyasi ittifak yapılmasını, emperyalizme karşı birlikte mücadele edilmesini önermesi ve Misak-ı Milli’ye dayanan politikayı açıklaması üzerine Sovyetler Birliği de 3 Haziran 1920 tarihinde mektup göndererek Ankara Hükümetini resmen tanımış ve diplomatik ilişkiler başlamıştır(Yalçın, 2011, s. 225).

Türkiye Batı’da savaşa devam edebilmek için ihtiyaç duyduğu para ve savaş malzemesini Sovyetler Birliği’nden temin etmek amacıyla, dostluk antlaşması imzalamak için Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyeti Sovyetler Birliği’ne gönderdiyse de Sovyetlerin, Bitlis, Van ve Muş illerinin Ermenilere verilmesini istemesi üzerine görüşmeler kesilmiştir(Yalçın, 2011, s. 225). Kazım Karabekir Paşa komutasındaki kuvvetlerin Doğu Harekâtı’nı yaparak Ermenilere karşı büyük bir zafer kazanmış olması ve bu sayede Ankara Hükümetinin itibarının yükselmesi nedeniyle Rusya’nın isteği üzerine görüşmeler tekrar başlamış(Yüceer, 2011, s. 71) ve yapılan görüşmeler sonucunda 16 Mart 1921 tarihinde iki ülke arasında Türkiye-Sovyetler Birliği Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalanmıştır. İki ülkenin imzaladığı bu antlaşmayla birlikte sınır meseleleri çözümlenmiş, Türkiye’nin doğu sınırları çizilmiştir(Yalçın, 2011, s. 226).

Onaltı madde ve üç ekten oluşan anlaşmanın başlangıç kısmında, “*iki hükümetin emperyalizme karşı mücadelelerindeki dayanışmaya*” atıf yapılması Türkiye’nin doğu sınırlarının güvence altına alınmasını ve İtilaf devletlerine karşı Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye yardım etmesini garanti altına almıştır

(Çolak, 2010, s. 97).

Antlaşmanın birinci maddesinde SSCB, zorla kabul ettirilmek istenen Sevr Antlaşmasını reddetmiş ve ilke olarak Türkiye'yi Mısak-ı Milli sınırlarıyla tanımıştır. Birinci maddenin devamında ise iki ülke arasındaki sınır şu şekilde belirlenmiştir. “...Türkiye'nin kuzey-doğu sınırı, Karadeniz kıyısında bulunan Sarp köyünden başlayarak, Hedis Meta dağı –Şavşat dağında suların bölündüğü çizgi- Kani dağı ve oradan, sürekli olarak, Ardahan ve Kars Sancaklarının yönetim sınırlarının kuzeyini izleyerek Aşağı Kara Su'yun döküldüğü yere varan çizgi ile belirlenmiştir”(Soysal, 2000, s. 27-38). Bu maddede belirtilen sınır Gümrü Antlaşması'nda belirlenen hat olup şu şekilde çizilmiştir: “...bu hat Sarp mevkiinde başlayarak Bediç ve Şavşat Dağları'ndan geçer ve Ardahan'la Ahıska arasındaki mülki sınırları izleyerek güneydoğuya döner, Çıldır Gölü'nün on kilometre doğusundan ve Gümrü'nün on kilometre batısından geçtikten sonra Arpaçay ve Aras Nehrini takiben Aşağı Karasu'yun Aras'la birleştiği yere kadar uzar”(Tugaç, 1965, s. 245).

İkinci maddede ise Türkiye antlaşmanın imzalanması için taviz vermek zorunda kalmıştır. Gürcistan'la olan sınırdaki Türkiye, Batum Sancağı ile 1918 yılında Batum Antlaşmasıyla Türkiye'de kalan Ahıska ve Ahılkelek'i Gürcistan'a bırakmıştır(Tugaç, 1965, s. 245). Ayrıca, Gümrü Antlaşmasının ikinci maddesi ile Türkiye'nin koruyuculuğuna bırakılan Nahçıvan'ın, Azerbaycan'ın koruyuculuğunda özerk bir bölge olması da antlaşmanın üçüncü maddesi ile kayıt altına alınmıştır(Soysal, 2000, s. 33). Antlaşmanın onay belgelerinin Kars'ta verişilmesiyle birlikte 22 Eylül 1921 günü yürürlüğe girmiştir(Soysal, 2000, s.31). Türkiye, bu antlaşmayla siyasi bir zafer kazanmanın yanı sıra Misak-ı Milli'deki sınırları, doğuda büyük ölçüde gerçekleştirmiş ve doğudaki sınırları güvence altına almıştır(Sonyel, 2003, s. 57).

5.3. Kars Antlaşması (13 Ekim 1921)

Türkiye'nin Doğu sınırları Moskova Antlaşması ile çizilmiş olmasına rağmen antlaşmanın hem Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan tarafından tanınması hem de Moskova Antlaşması'nda halledilemeyen Batum limanının Türkiye tarafından kullanımı ve Acara muhtariyeti gibi meselelerin çözümü için bir konferansın yapılması gündeme gelmiştir(Sarı, 2010, s. 611). Rus, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan temsilcilerinin katıldığı bir konferans Kars'ta yapılmış (Çağlar, 2001, s. 284) ve Türkiye, Rusya, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan tarafından 13 Ekim 1921 tarihinde Kars Antlaşması imzalanmıştır(Sarı, 2010, s. 615).

Sovyetler Birliği ile imzalanan Türk-Sovyet Antlaşması'nın benzeri

olan Kars Antlaşması'nda Türkiye'nin Misak-ı Milli sınırları ve Sovyetler Birliği ile güney-doğu sınırları, bir, iki, dört ve altıncı maddelerde yer almıştır. Kars Antlaşması'nın dördüncü maddesinde Türkiye'nin kuzey-doğu sınırı “...Karadeniz kıyısında bulunan Sarp Köyünden başlayarak Hedis-Meta Dağı-Şavyet Dağında suların bölündüğü çizgi- Kani Dağı ve oradan, sürekli olarak, Ardahan ve Kars Sancaklarının eski yönetim sınırlarının kuzeyini ve Arpaçay ile Aras ırmaklarının talveğiniNizni- Kara Su 'yun döküldüğü yere dek izleyen çizgi ile belirlenmiştir...” şeklinde belirtilmiştir(Soysal, 2000, s. 39-47). Moskova Antlaşmasında da bulunan Batum'un Gürcistan'a bırakıldığına ilişkin hüküm Kars Antlaşması'nın altıncı maddesinde de yer almıştır(Soysal, 2000, s. 42-43).

Kars Antlaşması'nda tarafların hiçbirine ödün verilmemiştir. Ermeniler açısından, sadece Ermeni savaş tutsaklarının vatanlarına iade edilmesi kabul edilmiş, Sarıkamış ya da Oltu'da ekonomik haklar tanınması ve Ani Antik kentinin Ermenistan sınırlarına dâhil edilmesi isteği reddedilmiştir. Gürcüler ise Artvin ve Ardahan'ı yitirmiş ve Türkiye'ye, Batum Limanı'na ve kentine serbest giriş hakkı tanımak zorunda kalmıştır (Tuncer, 2008, s. 46). Bu antlaşmayla birlikte Ankara Hükümeti Kafkaslardaki durumunu sağlamlaştırmış ve aynı zamanda Misak-ı Milli'yi söz konusu üç devlete kabul ettirmeyi başarmıştır (Sonyel, 2003, s. 186). Kars Antlaşması'nın yirminci maddesine göre, antlaşmanın onay belgeleri 11 Eylül 1922 tarihinde Erivan'da verişilince yürürlüğe girmiştir (Soysal, 2000, s. 40).

6. SONUÇ

15. yüzyıldan itibaren kuzeyde güçlü bir Rusya'nın ortaya çıkması, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflatan nedenlerin en önemlilerinden biridir. Osmanlı Devleti, tarihinin son üç yüz yılında bu ülkeyle çok önemli askeri, siyasi ve diplomatik ilişkiler sürdürmüştür. Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası kapsamında Osmanlı Devletiyle yaptığı savaşların büyük çoğunluğunu kazanmış ve sürekli olarak Osmanlı Devleti aleyhine güneye doğru genişlemiştir. Osmanlı Devleti, Rusya'yla mücadelesinde Avrupa güç dengesinin bozulmasını istemeyen Avrupa'nın büyük devletlerinin zaman zaman yardımını almıştır.

Osmanlı aleyhine Rus ilerleyişi, ancak Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya'da yaşanan 17 Ekim Devrimi'yle kurulan Sovyetler Birliği'nin Çarlık Rusya'sının işgal ettiği Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde pek çok şehirden çekilmesiyle durmuştur. Moskova, Kars ve Gümrü antlaşmaları sonucunda doğu sınırları bugünkü şeklini almıştır. Atatürk önderliğindeki ulusal

kurtuluş hareketine de destek veren Sovyetlerle İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam eden dostça ilişkiler kurulmuştur.

7. KAYNAKÇA

- Akşin, S. (Ed.). (2005a). *Doğuştan yükselişe Osmanlı tarihi -1, 1300-1600*, Milliyet Kitaplığı, İstanbul.
- Akşin, S. (Ed.). (2005b). *Zirveden çöküşe Osmanlı tarihi -2, 1600-1908*, Milliyet Kitaplığı, İstanbul.
- Apaydın, B. (2009). 5 Aralık 1857 tarihli Osmanlı Devleti-Rusya sınır antlaşması, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, sayı: 5/18, 83-103.
- Armaoğlu, F. (2010). Tarihi perspektif içinde Misak-ı Millinin değerlendirilmesi, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Armaoğlu, Fahir, (1993). *20. yüzyıl siyasi tarihi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aslantaş, S. (2013). Osmanlı-Rus ilişkilerinden bir kesit: 1826 Akkerman andlaşmasının “müzarekeleri”, *Uluslararası İlişkiler*, 9(36). 149-169.
- Aydoğan, E. (2007). Kliment Yefromoviç Vorosilovun Türkiyeyi ziyareti ve Türkiye-Sovyet Rusya ilişkilerine katkısı, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (39). 337-357.
- Bilge, M. S. (2005). *Osmanlı devleti ve Kafkasya*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Bilge, A. S. (1992). *Türkiye- Sovyetler birliği ilişkileri 1920 – 1964 güç komşuluk*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Binark, İ. (1992). Başbakanlık Osmanlı arşivinde mevcut Name-i Humayun Defterlerine Göre Osmanlı-Rus Münasebetleri, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl, 1491-1992*, s. 197-210.
- Çağlar, G. (2001). Türkiye-Sovyet Rusya arasında Türkiye'nin bugünkü kuzey - doğu sınırının belirlenmesi süreci ve Kars Antlaşması, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (17). s. 275-304.
- Çaycıoğlu, S. (2017) 18. yüzyıl başlarında Rusyanın Kafkasya siyaseti: 1. petronun iran seferi, *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2 Kafkasya Özel Sayısı.
- Çemrek, M. (2010). Rusya Federasyonu hakkında genel bilgiler, *Stratejik Düşünce Enstitüsü Rusya Raporu*, Ankara.
- Çolak, Ö. (2010). *Lenin döneminde Türk-Rus ilişkileri (1917-1923)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek lisans Tezi.
- Danışman, Z. (1965). *Osmanlı imparatorluğu tarihi X*, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi.
- Dördüncü, M. (2001). 1774 Küçük Kaynarca antlaşmasından 1841 Londra sözleşmesine kadar Boğazlar meselesi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:3, sayı:1, s.589-610.
- Durak, G. (2015). Birinci dünya savaşında Osmanlı devletinin Kafkas siyaseti ve

- Sarıkaşım hareketi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, yıl:3, sayı:9, s. 506-520.
- Durmaz, F. (2015). 93 harbinde büyük güçlerin politikaları ve Osmanlı devletine etkileri, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:5, sayı:2, s.103-122.
- Eraslan, C. (2002). I. Dünya savaşı ve Türkiye, *Türkler*, cilt:13,s. 608-644.
- Erim, N. (1953). *Devletlerarası hukuku ve siyasi tarih metinleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erkan, S. (1996). *Kırım ve Kafkasya göçleri 1878-1908*, Trabzon: Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Fedakar, C. (2015). 1787-1792 Osmanlı-Rus harplerinde Kılburun, Özi nehri ve Hocabey muharebeleri, *Karadeniz Araştırmaları*, sayı:46 (Yaz). s.119-136.
- Görgülü, İ. (1999). *Türk istiklal harbi*, İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Gül, M. (2012). Elviye-i selasenin Osmanlı Devletine iadesi ve bazı uygulamalar, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/814/10330.pdf> (15.06.2012).
- Gürsel, H. F.(1968). *Tarih boyunca Türk Rus ilişkileri*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Hülagü, M. M. (2004). Kırım Hanlığının kuruluşu ve Türk-Rus ilişkilerindeki yeri (1441–1783). *Uluslararası Türkoloji Sempozyumu*, TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı).
- İnalçık, H. (1944). Yeni vesikalara göre Kırım Hanlığının Osmanlı tâbiliğine girmesi ve ahidname meselesi, *Belleten*, 8(30). 188-229.
- İnalçık, H. (2009). *Türkiye ve Avrupa: Dün bugün, doğu batı makaleler 1*, Ankara: Doğu Batı Yayıncılık.
- Kara, A. (2005). 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı ve Anadolu'da alınan tedbirler, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:8, sayı:14(Aralık). 115-131.
- Karal, E. Z. (1962). *Osmanlı tarihi*, cilt.8, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karal, E. Z. (1999). *Osmanlı tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı*, IX. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Köse, O. (1994). 1722-1776 Tarihli ecnebi defterine göre Osmanlı-Rus münasebetleri, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt:9, s.152-166.
- Köse, O. (2015). Rusyanın karadenizle ilk buluşması: İstanbul antlaşması (13 Temmuz 1700). *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:15, sayı:28, s.199-220.
- Köse, O. (1999). XVIII. yüzyıl Osmanlı-Rus münasebetleri, *Osmanlı*, Cilt: 1.
- Kurat, A. N. (1990). Türkiye ve rusya, Ankara: Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Kurat, A. N. (1967). *Brest- Litovsk müzakereleri ve barışı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Kurat, A. N. (1993). *Rusya tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Kurat, A. N. (2011a). *Türkiye ve İdil boyu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Kurat, A. N. (2011b). *Türkiye ve Rusya, XVIII. yüzyıl sonundan kurtuluş savaşına kadar Türk Rus ilişkileri (1798-1919)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Kurtaran, U. (2015). Sultan Birinci Mahmut dönemi Osmanlı-Rus siyasi ilişkileri, *Belleten*, cilt:79, sayı:285, s. 589-610.

- Oreshkova, S. (1999). Rus-Osmanlı savaşları sebepleri ve bazı tarihi sonuçlar, *Osmanlı*, cilt:1.
- Ortaylı, İ. (1992). XVIII. yüzyıl Türk-Rus ilişkileri, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl, 1491-1992*, s. 125-134.
- Özkan, S. H. (2007). XVII. yüzyılın sonları ve XVIII. yüzyıl başlarında Osmanlı-Rus ilişkileri ve Karadenizin güvenliği meselesi, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:14(Yaz). 47-62.
- Özünü, E. (2010). Mühimme defterlerine göre XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı-Kırım hanlığı ilişkileri, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı:27, 489-503.
- Sander, O. (2010). *Siyasi tarih, ilk çağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Kitabevi, 20 Baskı.
- Sarı, M. (2010). *Türkiye-Kafkasya ilişkilerinde Batum (1917-1921)*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Sonyel, S. (2003). *Türk kurtuluş savaşı ve dış politika II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Soysal, İ. (2000). *Türkiyenin siyasi antlaşmaları cilt:1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (1998). Kurtuluş savaşı dönemi diplomasisi, *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul: Der Yayınları.
- Sürmeli, S. (2001). *Türk Gürcü ilişkileri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Şahin, E. (2002). *Trabzon ve Batum konferansları ve antlaşmaları (1917-1918)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tepekaya, M. (2002). Osmanlı-Alman ilişkileri, *Türkler*, 13, 57-91.
- Teymurova, G. (2016). 1806-1812 Osmanlı-Rusya savaşı ve Azerbaycan, *Osmanlı Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, c(2). 45-99.
- Topsakal, İ. (2016). Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye ilişkileri *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, cilt:3, sayı:2, s.33-53.
- Tugaç, H. (1965). *Türk İstiklal Harbi doğu cephesi*, cilt.3 Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Tuncer, H. (2008). *Atatürkçü dış politika*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Turan, Ş. (1951).1829 Edirne antlaşması, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1.2, 111-151 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1004/12278.pdf>.
- Uçarol, R. (2008). *Siyasi tarih*, İstanbul, Der Yayınları.
- Yalçın, D. (2011). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi 1*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını
- Yapıcı, H. (2012). 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde yabancı devletlerin tutumu, *The Journal of Academic Social Science Studies*, cilt:5, sayı:5, s. 325-333.
- Yavuz, N. (2013). Erzincan mütarekesinin Türk tarihindeki yeri ve önemi, *Dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/24/113.pdf*(30.05.2013).
- Yıldız, Ö. & Karaçağl, C. (2012). Kırım savaşı üzerine bir değerlendirme (1853-1856). *The Journal of Academic Social Science Studies*, cilt:5, sayı:1(Şubat). s. 273-285.

- Yılmaz, R. (2008). Birinci Dünya Savaşı başlarında Osmanlı devletinin Kafkasya siyaseti, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, sayı:3/6, s. 121-141.
- Yılmaz, İ. (2001). *Gümrü antlaşması*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yüceer, N. (2002). *Birinci dünya savaşında Osmanlı ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan harekâtı*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Yüceer, S. (2011). Atatürk Dönemi (1919-1938) Türk-Rus ilişkilerinin siyasi boyutu, *Atatürkten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yüksel, S. (2011). *Rusya'nın Karadeniz devleti olma süreci ve bu süreçte Rus-Osmanlı ilişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.